

En arbetarförfattare som gav fan i allt

En analys av Sture Dahlströms ambivalenta förhållande till den svenska arbetarlitteraturen

Niklas Sjöstrand

Institutionen för kultur och estetik

Självständigt arbete 15 hp

Litteraturvetenskap

Kurs: LVÄG41

Termin: Höstterminen 2017

Handledare: Per-Olof Mattsson

Examinator: Maria Wahlström

English title: A working class writer who didn't give a damn about anything – An analysis of Sture Dahlström's ambivalent relationship with the Swedish working class literature

Stockholms
universitet

En arbetarförfattare som gav fan i allt

En analys av Sture Dahlströms ambivalenta förhållande till den svenska arbetarlitteraturen

Niklas Sjöstrand

Sammanfattning

Den här uppsatsen undersöker Sture Dahlströms ambivalenta förhållande till den svenska arbetarlitteraturen. Den kvalitativa analysen är inspirerad av den franska kultursociologen Pierre Bourdieu och syftar till att synliggöra de valmöjligheter, orienteringspunkter och handlingsalternativ som låg till grund för Sture Dahlströms omstötningsstrategier och motstridiga ställningstaganden för att positionera sig i riktning mot det arbetarlitterära delfältet givet hans bakgrund, erfarenheter, referensramar och medhavda kapitaltillgångar samt vilka konsekvenser det fick för litteraturkritikernas framställning av hans litterära profil. Materialet utgår huvudsakligen från Sture Dahlströms egen föreställningsvärld, framför allt gestaltat genom hans romaner, men även från ett antal intervjuer, biografier och artiklar under 1980-, 1990- och 2000-talet.

Uppsatsen visar att Sture Dahlströms biografiska erfarenheter och sociala bakgrund genererade en naiv övertygelse om den svenska arbetarlitteraturens förändringspotential samtidigt som han var oförmögen att investera i de drivkrafter som grundlägger det arbetarlitterära delfältets spelregler. Hans radikala omstötningsstrategier och motstridiga ställningstaganden resulterade snarare i att han motarbetades av de kritiker som redan innehade en dominerande position i det litterära fältet. Uppsatsen visar därtill att Dahlströms perifera avantgardeposition var en förutsättning för utvecklingen av hans erhållna kultstatus.

Nyckelord

Sture Dahlström, Litterär positionering, Strategier, Ställningstaganden, Pierre Bourdieu, Svensk arbetarlitteratur, Det arbetarlitterära delfältet, Litteraturkritik, Självframställning

Innehållsförteckning

1 Inledning och bakgrund.....	1
1.1 Syfte och frågeställningar	1
1.2 Teoretiska utgångspunkter	2
1.3 Metod och avgränsningar	4
1.4 Forskningsöversikt och materialurval.....	6
2 Analys och resultat	7
2.1 Det arbetarlitterära delfältets handlingsutrymme.....	7
2.2 Sture Dahlströms arbetarlitterära strategier och ställningstaganden	11
3 Sammanfattande diskussion	24
Käll- och litteraturförteckning.....	26

1 Inledning och bakgrund

Inspirationen till den här uppsatsen föddes genom novellen ”Buktalaren” från Sture Dahlströms sista bok *Målarnas republik*. I novellen intervjuar Dahlström sig själv och i samtalet diskuteras bland annat den samhällskritik som han visade prov på genom romanerna *Tango för enbenta*, *Huggormens tid* och *Piruetten för kannibaler*. Intervjuaren och buktalardockan Charles Ohlson poängterar att Dahlström blev förhållandevis hårt åtgången i samband med utgivningen av dessa tre samhällskritiska böcker och Dahlström ombes därför berätta hur han reagerade på den diskussionen.¹ Som svar blottlägger Dahlström de infallsvinklar som vidare ligger till grund för den här uppsatsens utgångspunkt:

Jag var en arbetarpojke som skrev om en av de mina, jag gestaltade en man ur socialgrupp 3. Enligt de ingrodde föreställningar som råder bland vissa svenska intellektuella om hur en svensk arbetare tänker och känner hade jag fel. Jag skrev nämligen inte som Folke Fridell eller Ivar Lo eller Fridegård skulle ha skrivit om Karl Andersson och eftersom det nu en gång för alla har fastställts hur en arbetarroman ska vara beskaffad här i landet blev det som det blev.²

1.1 Syfte och frågeställningar

Syftet med den här uppsatsen är följaktligen att undersöka de valmöjligheter, orienteringspunkter och handlingsalternativ som låg till grund för Sture Dahlströms omstörtningstrategier och motstridiga ställningstaganden för att positionera sig i riktning mot det arbetarlitterära delfältet. Analysen kommer hämta sin inspiration från den franska kultursociologen Pierre Bourdieu och handlar om att synliggöra hur Dahlström skapade och formade bilden av sig själv samt hur det har påverkat hans status i förhållande till den svenska arbetarlitteraturen. Ett delsyfte med uppsatsen är därmed att analysera receptionen och litteraturkritikernas framställning av Sture Dahlström genom deras recensioner av *Mässingsmannen*, *Tango för enbenta*, *Huggormens tid* och *Tuppdagg*.

Uppsatsen kommer således utgå från följande två frågeställningar: (1) Vilka valmöjligheter, orienteringspunkter och handlingsalternativ gav upphov till Sture Dahlströms omstörtningstrategier och motstridiga ställningstaganden för att positionera sig i riktning mot

¹ Sture Dahlström, ”Buktalaren”, i *Målarnas republik* (Lund 2000a), s. 104ff.

² Dahlström, 2000a, s. 105f.

det arbetarlitterära delfältet? (2) Vilka konsekvenser fick hans strategier och ställningstaganden för litteraturkritikernas framställning av hans litterära profil?

1.2 Teoretiska utgångspunkter

Det litterära fältet ingår i det Bourdieu kallar för *fälten för kulturell produktion* och definieras av Donald Broady och Erik Peurell som ett särskilt slags *socialt fält*. Det vill säga ett ”system av relationer mellan positioner besatta av specialiserade agenter och institutioner som strider om något för dem gemensamt [kursiv i original]”. Det litterära fältet kan följaktligen beskrivas som ett relativt autonomt konkurrensområde där exempelvis författare, litteraturkritiker, bokförlag och litteraturforskare strider om makten att avgränsa definitionen för god litteratur samt den legitima auktoriteten att värdera litteraturens eller litteraturkritikens styrkor och brister.³ Enligt Bourdieu pågår därför en ständig kamp mellan de uppstickande agenterna som försöker utmana de rådande trosföreställningarna genom att kräva sina positioner inom fältet samt de dominerande agenterna som försöker bevara maktmonopolet och de förhärskande trosföreställningarna genom att stänga ute konkurrensen. Bourdieu understryker dock att kampen kretsar kring antagonisternas ömsesidiga intressen och att fältet därför stabiliseras genom den investering som krävs för att komma in i dess gemenskap.⁴ Den litterära kraftmätningen sker följaktligen utifrån två konkurrerande poler: den vertikala polen som markerar konflikten mellan de etablerade och de uppstickande agenterna (även kallade pretendenter) samt den horisontella polen som markerar agenternas relation till den kvalitativa respektive kommersiella litteraturen (d.v.s. motsättningen mellan litterärt och intellektuellt erkännande i *den begränsade produktionens fält* samt ekonomiska förtjänster i

³ Se och jfr Donald Broady, ”Inledning: en verktygslåda för studier av fält”, i *Kulturens fält – En antologi*, red. Donald Broady (Göteborg 1998), s. 11, 14ff; Donald Broady, ”Inledning”, i *Konstens regler – Det litterära fältets uppkomst och struktur*, Övers. Johan Stierna (Stockholm/Stehag 2000), s. 9f; Donald Broady, ”Nyckelbegreppen”, i *Sociologi och epistemologi – Om Pierre Bourdieus författarskap och den historiska epistemologin*, Andra korrigerade uppl. (Stockholm 1991), s. 266ff (citrat på s. 266) och Erik Peurell, *En författarens väg – Jan Fridegård i det litterära fältet*, Skrifter utgivna av Avdelningen för litteratursociologi vid Litteraturvetenskapliga institutionen i Uppsala, Nr 39 (diss. Uppsala/Hedemora 1998), s. 20.

⁴ Jfr Pierre Bourdieu, *Kultur och kritik*, Övers. Johan Stierna, Andra omarbetade uppl. (Göteborg 1991), s. 127ff och Pierre Bourdieu, *Texter om de intellektuella*, Övers. Mats Rosengren, red. Donald Broady (Stockholm/Stehag 1992), s. 41ff. (De trosföreställningar och språkvanor som tas för givna inom ett visst fält kallar Bourdieu för *doxa*, vilket kan beskrivas som ett förhärskande värderingssystem som upprätthålls genom fältets rådande styrkeförhållanden. Kampen mellan fältets dominerande och utmanande krafter ökar dock ju längre tid fältet har varit strukturerat kring en viss doxa. Bourdieu benämner de rådande trosföreställningarna som försvarar/upprätthåller doxan för *ortodoxi* och de uppstickande trosföreställningarna som ifrågasätter/utmanar doxan för *heterodoxi*. Se t.ex. Mats Rosengren, ”Begreppet doxa – en skiss”, i *Doxologi – En essä om kunskap*, Andra utg. (Åstorp 2008), s. 73ff och Carina Carlhed, ”Fält, habitus och kapital som kompletterande redskap i professionsforskning”, i *Socialvetenskaplig tidskrift*, 2011:4, s. 284).

den breda produktionens fält). Det litterära fältet har därmed en omvänd ekonomi då de kulturella och intellektuella tillgångarna har ett högre symboliskt värde än de ekonomiska.⁵

Det som avgör agenternas position inom fältet är således deras kapitaltillgångar och här gör Bourdieu en uppdelning i tre kapitalformer: *det ekonomiska kapitalet* som avser materiella tillgångar samt kännedom om ekonomins spelregler inom det specifika fältet, *det sociala kapitalet* som avser vänskapsförbindelser, släktband och kontakter samt *det kulturella kapitalet* som avser språkbruk och förtrogenhet med fältets kunskaps- och bildningsideal. Han adderar även en fjärde kapitalform genom *det symboliska kapitalet*, vilket är benämningen på den kapitalform som tillskrivs högst symboliskt värde inom det specifika fältet. Det symboliska kapitalet kan således utgöras av vad som helst men dess värde måste erkännas av de andra deltagarna för att nå sin framskjutna betydenhet. Inom det litterära fältet premieras dessutom ett särskilt *litterärt kapital* vars tillgångar utgörs av litterär smak, kännedom om litteraturhistorien samt kompetens och förtrogenhet med litterära och estetiska uttrycksmedel såsom stilgrepp, tematik, genremedvetenhet och berättarteknik. Det kulturella och litterära kapitalet kan därmed räknas som breda underavdelningar till det symboliska kapitalet.⁶

Habitus, som är ett nyckelbegrepp hos Bourdieu, definieras av Broady som ”*system av dispositioner* [kursiv i original] som tillåter människor att handla, tänka och orientera sig i den sociala världen”. Habitus är med andra ord ett seglivat handlingsmönster som genererar strategin för agentens kapitalhantering (d.v.s. känslan för spelet) och grundläggs genom de biografiska erfarenheter och kunskaper agenten införlivar genom uppväxten eller i kontakt med utbildning. Peurell understryker dock att det inte handlar om mekaniska upprepanden eller övertaganden utan om en produktiv kraft av nedärvda vanor och värderingar som agenten använder sig av för att ta del av spelet och påverka villkoren för sin egen utveckling. Det är följaktligen mötet mellan habitus och de positioner som ett visst fält erbjuder i ett givet ögonblick som alstrar agentens ställningstaganden, uppfattningar, handlingsutrymme och orienteringsförmåga. Individens är dock alltjämt förmögen att omvandla sitt habitus genom påtvingade behov att anpassa sig till sin omgivning och här betonar Peurell premissen om människans fria vilja samt möjlighet till att påverka sitt eget öde inom den sociala ordningen.⁷

⁵ Se och jfr Peurell, 1998, s. 21, 26; Broady, 1998, s. 16ff; Broady, 2000, s. 17f, 20 och Pierre Bourdieu, *Konstens regler – Det litterära fältets uppkomst och struktur*, Övers. Johan Stiernä (Stockholm/Stehag 2000), s. 190ff, 215f, 315ff.

⁶ Se t.ex. Broady, 1998, s. 13; Peurell, 1998, s. 21f och Broady, 1991, s. 169f.

⁷ Se och jfr Broady, 1998, s. 13; Broady, 1991, s. 179f, ss. 225–231, s. 272ff, 296 (citat på s. 225); Peurell, 1998, s. 22ff; Bourdieu, 1991, s. 133f, 148f och Pierre Bourdieu, *Praktiskt förnuft – Bidrag till en handlingsteori*, Övers. Gustaf Gimdal och Stefan Jordebrandt (Göteborg 1995), s. 18f, 149.

1.3 Metod och avgränsningar

Metoden för den här uppsatsen bygger på kvalitativa materialanalyser som kommer vara tätt sammankopplade med det teoretiska ramverket. Som tidigare nämnts är syftet att synliggöra vilka valmöjligheter, orienteringspunkter och handlingsalternativ som låg till grund för Dahlströms ambivalenta positioneringsansträngningar i förhållande till det arbetarlitterära delfältet samt vilka konsekvenser hans omstötningsstrategier och motstridiga ställningstaganden fick för litteraturkritikernas framställning av hans litterära profil. Fokus kommer därför riktas mot det litterära produktionsfältet. För även om Bourdieu påvisar att det är helheten av relationer mellan produktionsfältet och konsumtionsfältet som tillskriver litteraturen sitt sociala värde är det inom produktionsfältets historiska universum som dess bedömningsgrunder och trosföreställningar i första hand frambringas.⁸ I ljuset av detta framhäver Peurell att den litterära kampen huvudsakligen utspelar sig mellan författarna och litteraturkritikerna, vilket gör dagskritiken till en av de bästa värdemätarna på en författares status.⁹ Även Tomas Forser framhäver kritikernas betydelse för litteraturens och författarnas sociala status då deras "habituella" smakomdöme utgör länken mot konsumtionsfältet samt att deras klassificeringar påverkar litteraturhistoriens selektionsprocess. Han menar vidare att kritikernas habitus och relationella positioner inom fältet genererar deras skilda ställningstaganden om vilka författare och kritikerkollegor som ska hyllas och vilka som ska motarbetas. Det innebär således att recensionerna ger uttryck för kritikernas egna strategier och investeringar inom fältet.¹⁰ Johan Svedjedal menar att litteraturkritiken bör betraktas som ett "system av relationer" då det är en del av den litterära värderingsprocessen inom produktionsfältets interna maktförhållanden. Samtidigt framhåller han att litteraturkritiken är kontextberoende och att kritikernas normerande värderingssystem inte är representativt för den sammanvägda receptionen av ett visst verk.¹¹ Givet den här undersökningens syfte och frågeställningar är det emellertid litteraturkritikernas reception som är av intresse och därför har jag inte betraktat det som ett problem.

För att blottlägga Dahlströms ambivalenta förhållande till den svenska arbetarlitteraturen över tid kommer jag således göra en kronologisk analys av hans litterära produktion, dock

⁸ Se Bourdieu, 1991, ss. 225–239 eller Bourdieu, 1992 ss. 55–76; Se även Peurell, 1998, s. 27.

⁹ Erik Peurell, "Pierre Bourdieu och arbetarlitteraturen: utblickar från ett avhandlingsarbete", i *Arbetarhistoria – Meddelande från arbetarrörelsens arkiv och bibliotek*, 1995:1–2, s. 49f.

¹⁰ Tomas Forser, *Kritik av kritiken – 1900-talets svenska litteraturkritik* (Gråbo 2002), s. 9, 123, 153ff.

¹¹ Johan Svedjedal, "Kritiska tankar – Om litteraturkritiken och det litterära systemet", i *Tidskrift för litteraturvetenskap*, 1998:1, s. 49ff, 53ff, 58ff.

med vissa fördjupande och förtydligande resonemang. Tanken är att visa på återkomsten av olika motstridiga ställningstaganden kopplade till Dahlströms kluvenhet inför att framställa och identifiera sig själv som arbetarförfattare. Därtill kommer jag synliggöra Dahlströms försök att omförhandla vissa vedertagna överenskommelser inom det arbetarlitterära delfältets värdegemenskap. För trots den uttalade tillhörighetskänslan med de autodidaktiska arbetarförfattarna under 30-talet uppvisar Dahlström en ihärdig strävan efter att omstörta delfältets ortodoxi och därmed utlösa en kris i doxan.

Peurell problematiserar dock tillämpningen av Bourdieu i en svensk kontext då den hierarkiska struktureringen av de kulturella fälten inte är lika tydlig i Sverige, vilket både kräver och möjliggör ett annat angreppssätt. Peurell menar exempelvis att det svenska litterära fältet går att bryta ner i mindre beståndsdelar av ”litterära kretslopp” och att dessa kretslopp bör betraktas som samexisterande segment. Han betonar dock att varje enskilt kretslopp har sina egna estetiska principer och trosföreställningar som författarna tvunget måste förhålla sig till för att kunna nå en uppåtgående status inom den interna gemenskapen. Peurell påvisar därmed att man kan likna dessa litterära kretslopp vid tillsynes självständiga delfält. För att kunna teckna en helhetsbild av det arbetarlitterära delfältets relativa autonomi, historiska uppkomst och interna kraftrelationer krävs dock ett omfattande vetenskapligt arbete som den här uppsatsen inte ger utrymme för. Bourdieu framhäver nämligen att analysen bör utgå från tre centrala parametrar: (1) det litterära (del)fältets historiska position inom det överordnade maktfältet, (2) den interna strukturen av betydelsefulla positioner som innehas av de agenter och institutioner som konkurrerar om makten och legitimiteten inom (del)fältet samt (3) uppkomsten av positionsinnehavarnas habitus och hur det präglar möjligheterna för deras handlingsutrymme inom (del)fältets sociala struktur. Peurell menar dock att forskaren kan välja sitt fokus utifrån sina egna intressen så länge man är medveten om helhetsbilden samt selektionens konsekvenser för undersökningen.¹² Här har jag, i likhet med Peurell, valt att beröra punkt tre.

Delar av analysen kan således uppfattas som förenklade eller ofullkomliga då alla tänkbara parametrar inte behandlas, men givet den här uppsatsens omfångskrav är det omöjligt att inkludera alla faktorer och därför har jag medvetet valt att fokusera på konflikten mellan författaren och litteraturkritikerna. Därmed har jag tvingats bortse ifrån några andra betydelsefulla relationer inom produktionsfältet såsom Dahlströms förhållande till andra (arbetar)författare samt litteraturkritikernas relation gentemot varandra. Av samma anledning

¹² Se Peurell, 1998, s. 26f; Peurell, 1995, s. 50f och Bourdieu, 2000, s. 312.

har jag tvingats bortse ifrån några beaktansvärda aspekter inom konsumtionsfältet såsom läsekrets och försäljningssiffror. Den här analysen bör därför betraktas som en introduktion till ett större forskningsområde snarare än en fullständigt uttömmande överblick.

1.4 Forskningsöversikt och materialurval

Forskningen kring den svenska arbetarlitteraturen är både utbredd och mångfacetterad, men den här undersökningen kommer enbart fokusera på det arbetarlitterära delfältet under den senare hälften av 1900-talet. Jag kommer med andra ord behandla det arbetarlitterära delfältet efter andra världskriget som en sammanhängande och väletablerad helhet utan att vidare fördjupa mig i dess uppkomst och relativa autonomi i ett historiskt perspektiv. Den diskussionen kommer jag snarare ta för given eller lämna därhän.¹³ Stora delar av den forskning som har bedrivits på området är emellertid utförd av Lars Furuland och Magnus Nilsson, vilket innebär att deras sammanvägda definition av den svenska arbetarlitteraturen kommer utgöra grundstommen för analysens utgångspunkter.

Den mest matnyttiga studien som har gjorts kring en arbetarförfattares litterära positionering är dock Erik Peurells avhandling om Jan Fridegård. Utifrån Bourdieus fältteori undersöker han vilka hinder en författare måste övervinna för att upptas i en litterär gemenskap samt hur Fridegård formades och bedömdes utifrån fältets olika värderingsnormer. Det vill säga vilka instanser en författare måste genomgå för att nå en framskjuten position inom det litterära fältets sociala struktur.¹⁴

Forskningen kring Sture Dahlström är däremot näst intill obefintlig och analysen kommer därför till stor del utgå från det material som författaren själv har skapat genom åren – både genom sina böcker men även genom ett fåtal mediala framträdanden under 80- och 90-talet. Det finns dock ett antal kandidatuppsatser om Dahlström men den enda som har varit relevant för den här undersökningen är Johanna Neidmarks uppsats från 2002 där hon gör en tematisk läsning av Dahlström utifrån sju kategorier. Huvudfokus för hennes analys är Dahlströms syn på ”svenskheten” i förhållande till landets bestämmande institutioner.¹⁵ Därtill kommer

¹³ Jag kommer således utgå från hypotesen om homologi mellan rummet av positioner och rummet av ställningstaganden och därmed till viss del kringgå Bourdieus uppmaning om att studera de två rummen separat. Det skulle vara alltför omfattande och tidskrävande inom ramverket för den här uppsatsen. Broady påvisar dessutom att Bourdieus teorier går att tillämpa på ett mindre format utan att nödvändigtvis få kortslutning i analysen (se Bourdieu, 2000, s. 335ff; Broady, 2000, s. 21 och Broady, 1998, s. 18).

¹⁴ Peurell, 1998, s. 12.

¹⁵ Johanna Neidmark, *Sture Dahlström-teman*, Kandidatuppsats, Litteraturvetenskapliga institutionen, Lunds universitet, Framlagd 2002–10–19, s. 6.

analysen luta sig mot Mats Keyets Dahlströmbiografier samt delar av det material som återfinns på Sture Dahlströmsällskapets hemsida. Jag kommer även använda mig av ett antal artiklar som jag har hittat via *Samlarens* bibliografi eller fått skickade till mig via bokförlaget Bakhåll som driver Sture Dahlströmsällskapet. Målsättningen är dock att utgå från Dahlströms egen föreställningsvärld i så stor utsträckning som möjligt för att synliggöra hans egna strategier och ställningstaganden för att positionera sig som en upprorisk arbetarförfattare. Jag kommer därför enbart fokusera på de verk och passager som explicit pekar på kopplingen mellan Dahlström och den svenska arbetarlitteraturen. Resten har jag medvetet valt att inte fästa mig vid på grund av utrymmesskäl.

Gällande receptionen kommer jag använda mig av de tidningsrecensioner som finns tillgängliga av romanerna *Mässingsmannen*, *Tango för enbenta*, *Huggormens tid* och *Tuppdagg*. Anledningen till att jag har valt dessa romaner som studieunderlag motiveras av deras tematiska relevans i förhållande till Dahlströms arbetarlitterära positioneringsansträngningar. Det är framför allt där som han odlar och bejakar sin arbetartillhörighet genom att beskriva uppväxten i Huskvarna samt ger uttryck för sin potentiella förbindelse med den svenska arbetarlitteraturen genom att hylla några av de mest uppburna arbetarförfattarna såsom Artur Lundkvist, Ivar Lo-Johansson och Harry Martinson. Därtill kommer jag referera till några andra Dahlströmverk, men då enbart för att bredda och fördjupa vissa resonemang.

2 Analys och resultat

2.1 Det arbetarlitterära delfältets handlingsutrymme

Historiskt sett har det arbetarlitterära delfältet kännetecknats av en intern maktkamp om att definiera och avgränsa sina gemensamma intressen, överenskommelser och utgångspunkter. Enligt Lars Furuland går kampen tillbaka till 1921 då Richard Steffen initierade en debatt om arbetarlitteraturens särställning i förhållande till den litterära offentligheten. Det som framför allt har stått i centrum för striden är begreppsdefinitionen och författarurvalet. Furuland menar vidare att den allmänna definitionen bygger på tre hörnpelare vars väsentliga betydelse uppstår i skärningspunkten mellan samtliga perspektiv: (1) Arbetarlitteratur handlar *om* arbetare och/eller kroppsarbete; (2) Arbetarlitteratur är skriven *av* författare med rötterna i arbetarklassen; (3) Arbetarlitteratur är skriven *för* arbetare. Han poängterar även att

idéinnehåll, tematik, motiv samt miljö- och personbeskrivningar har varit bärande för att avgränsa arbetarlitteraturens relativa självständighet i förhållande till den litterära offentligheten.¹⁶ Magnus Nilsson utvecklar Furulands resonemang då han betonar att den arbetarlitterära klassificeringen till stor del beror på kritikernas eller publikens reception av litteraturen; det vill säga hur mottagarna tolkar, förbinder och kodar av litteraturens estetiska och innehållsmässiga horisonter i olika kontexter och vid olika tidpunkter. Han understryker således att skiljelinjen gentemot den litterära offentligheten ska betraktas som flytande då arbetarlitteraturens historiska position i det litterära fältet har präglats av ständig omförhandling, även om traditionen som historisk och betydelsebärande konstruktion har varit relativt stabil.¹⁷ Per-Olof Mattsson tillfogar att den svenska arbetarlitteraturen konstruerades som en del av den svenska nationallitteraturen, vilket påverkade dess historiska utformning. Han menar kortfattat att arbetarlitteraturens status som ett relativt autonomt delfält bygger på arbetarförfattarnas säregna position i ett nationellt perspektiv och att den kosmopolitiska utblicken därför har exkluderas från den arbetarlitterära idétraditionen.¹⁸

Nilsson menar vidare att arbetarförfattarnas signifikativa position i det litterära fältet bygger på deras medvetenhet om sin distinkta egenart, vilket möjliggör deras gestaltning av den sociala verkligheten utifrån deras egna intressen och perspektiv. Han påvisar således att realismen, polyfonin och den självbiografiska utvecklings- och bildningsromanen har premierats som framställningsformer inom delfältet då de har ansetts effektiva för att skildra arbetarklassens kollektiva identitet (gestaltandet av det allmänna genom att belysa det enskilda). Dessutom har arbetarlitteraturen riktat sig mot en bred publik, vilket har präglat utformningen av det litterära kapitalet. Nilsson understryker dock att arbetarlitteraturen inte ska betraktas som estetiskt konservativ, trots att idéinnehållet har stått i centrum för dess syften och målsättningar. Utsikterna för arbetarlitteraturens estetik har snarare varit relativt mångskiftande då de interna kraven på stil, uttrycksformer och språkbruk har varit öppna för omförhandling så länge författarnas modernistiska formexperiment har svarat mot

¹⁶ Se och jfr Lars Furuland, *Svensk arbetarlitteratur*, red. Lars Furuland och Johan Svedjedal, Skrifter utgivna av Avdelningen för litteratursociologi vid Litteraturvetenskapliga institutionen i Uppsala, Nr. 49 (Uppsala/Stockholm 2006), s. 23ff och Lars Furuland, "Från Strindberg till arbetarförfattarna", i *Förr och nu – Tidskrift för en folkets kultur*, 1977:2, s. 11ff. (Eftersom jag enbart refererar till Furulands del i *Svensk arbetarlitteratur* kommer jag fortsättningsvis skriva Furuland, 2006 utan att nämna Svedjedal).

¹⁷ Jfr Magnus Nilsson, "Arbetarlitteratur, identitet och ideologi", i *Tidskrift för litteraturvetenskap*, 2006b:3–4, ss. 155–166 och Magnus Nilsson, "Inordning och uppror – Om det ambivalenta förhållandet till traditionen i modern svensk arbetarlitteratur", i *Tidskrift för litteraturvetenskap*, 2012:1, s. 49ff.

¹⁸ Per-Olof Mattsson, "En paradoxal gest – Inkludering och exkludering när den arbetarlitterära traditionen konstituerades i Sverige", i *Hva er arbeiderlitteratur? – Begrepsbruk, kartlegging og forskningsstradisjon*, red. Christine Hamm, Ingrid Nes-tås Mathisen och Anemari Neple (Bergen 2017), s. 114ff.

idéströmningens referensramar och traditioner samt sociala och ideologiska utgångspunkter.¹⁹

Bernt-Olov Andersson och Hans Lagerberg betonar att det är ”underklassperspektivet” (förkroppsligat genom habitus) som utmärker arbetarförfattarnas särställning i den litterära offentligheten, men att definitionens tvångströja tenderar att tränga in deras konstnärliga frihet mellan borgerligheten och den egna traditionen.²⁰ I ljuset av detta påpekar Nilsson att det ambivalenta förhållandet till traditionen bygger på arbetarförfattarnas möjlighet till kapitalackumuleringen och kapitalkonvertering i förhållande till det överordnade litterära fältet. Om arbetarlitteraturen är uppvärderad i det litterära fältet tenderar författarna att ta ställning för traditionen genom investeringar i det arbetarlitterära delfältet och därmed omvandla sitt kulturella och litterära kapital (arbetarklassförfattare) till symboliskt kapital inom det litterära fältet. Om arbetarlitteraturen däremot är nedvärderad i det litterära fältet tenderar författarna att distansera sig från traditionen och därmed göra anspråk på det intellektuella självständighetsideal som präglar den begränsade produktionens fält.²¹

Efter andra världskriget förändrades arbetarklassens levnadsvillkor, vilket öppnade upp för breddningar av arbetarlitteraturens utvecklingsmöjligheter. Exempelvis bidrog industrialismen till att arbetarna hamnade i automatismens järngrepp framför maskinerna, vilket gjorde att andra värden bortom det materiella hamnade i frontledet för indignationen. Genom moderniseringen betraktades arbetarna som robotar vars passivitet skulle vidmakthållas genom påpassad omvårdnad av den centraldirigerade välfärdsstaten. Arbetarklassens maskinslaveri och sociala underordning osynliggjordes dessutom i takt med att socialdemokratin befäste sin maktposition, till vilken arbetarförfattarna förväntades visa lojalitet. 60- och 70-talets vänstervåg innebar därtill ett ökat intresse för arbetarlitteraturen, vilket trappade upp de interna konflikterna då fler agenter och institutioner insåg värdet av att investera i delfältet. Under 80-talet svalnade dock den litterära offentlighetens intresse för arbetarlitteraturen även om det gjordes en del kollektiva ansträngningar för att lyfta upp den i ljuset, exempelvis genom antologin *Utsikter: 24 författare om arbetarlitteraturen* från 1987. 80-talets nedgång öppnade dock upp för ytterligare omförhandlingar av arbetarlitteraturens kraftrelationer under 90- och 00-talet då nya kategorier av författare investerade i delfältet. Om man ska göra ett överskådande nedslag kan man sammantaget utkristallisera två

¹⁹ Magnus Nilsson, *Arbetarlitteratur* (Lund 2006a), ss. 149–166; Se även Hans Lagerbergs resonemang i, ”Guldålder och kris? – Funderingar över arbetarlitteraturens 30-tal och 90-tal”, i *Arbetarhistoria – Meddelande från arbetarrörelsens arkiv och bibliotek*, 1991:2–3, s. 14f.

²⁰ Jfr Bernt-Olov Andersson ”Arbetarlitteraturens framtid”, i *Arbetarhistoria – Meddelande från arbetarrörelsens arkiv och bibliotek*, 1991:2–3, s. 22 och Lagerberg, 1991, s. 17ff.

²¹ Nilsson, 2012, s. 51; Se även Magnus Nilsson resonemang i *Den föreställda mångkulturen – Klass och etnicitet i svensk samtidsprosa* (Hedemora 2010), ss. 46–53.

konkurrerande orienteringspunkter: På ena sidan stod de som ville anlägga ett retrospektivt synsätt gentemot 30-talet och lyfta fram traditionens ofrånkomliga betydelse. Deras ambition var att använda ett realistiskt, konkret och avskalat vardagsspråk som skulle belysa arbetarklassens kollektiva praktiker och därmed synliggöra deras gemensamma strävanden, erfarenheter och ideologiska riktlinjer. På andra sidan stod de som ville attackera automatismen, ackordshetsen, prestationslönesystemet och de obevekliga arbetsförhållandena i fabrikena. Det var en ny slags kritik som ville förnya arbetarlitteraturen estetiskt och innehållsmässigt genom att belysa alienationen och de psykosociala effekterna som maskincivilisationens och välfärdskapitalismens exploatering hade dragit med sig.²²

För att återvända till Bourdieus teoribildning kan man således måla upp en översiktlig bild av de orienteringspunkter och handlingsalternativ som låg till grund för Dahlströms strategier och ställningstaganden för att positionera sig som upprorsmakare i det arbetarlitterära delfältet. Uppenbart är att motsättningen mellan den begränsade och breda produktionens fält inte är lika tydlig i det arbetarlitterära delfältet som i Bourdieus modell. Den arbetarlitterära ambitionen är snarare att skriva i riktning mot den tänkbara publikens förväntningar då produktionsfältet och konsumtionsfältet har en välutvecklad homologi som påverkar premisserna för den litterära framställningen. Tillgångarna i det litterära kapitalet utgörs således av den erfarenhetsbaserade förmågan att gestalta arbetarnas liv, hopp och framtidsdrömmar genom att trovärdigt och realistiskt levandegöra deras vardag och kollektiva identitet i riktning mot den potentiella publikens litterära kompetens. Därmed kan man slå fast att författarnas symboliska kapitaltillgångar bygger på den biografiska och sociala förankringen i arbetarklassen, vilket ger dem erfarenhetsmässigt underlag för att investera, ackumulera och konvertera sitt kulturella och litterära kapital inom omständigheterna för delfältets interna logik. Författarnas handlingsutrymme präglas således av den dubbelriktade relationen mellan deras habitus samt de sociala och litterära krav som finns inskrivna i möjlighetsrummet för deras skilda positioner inom produktionsfältets historiska universum (d.v.s. en intern uppsättning av uttrycksformer, orienteringspunkter, språkbruk, teman, referensramar, traditioner o.s.v.). Det är nämligen i ljuset av den relationen som de litterära striderna utspelar sig genom olika strategier och ställningstaganden. Bourdieu understryker

²² Se och jfr och Lars Furuland, "Automationen och människovärdet", i *Den svenska litteraturen – Modernister och arbetardiktare*, red. Lars Lönnroth och Sven Delblanc (Stockholm 1989), s. 143, 145; Nilsson, 2006a, ss. 74–87, 87ff, 160f; Furuland, 2006, s. 316ff, 372, 377f; Eva Adolfsson och Ulf Eriksson, "En ny proletärdiktning? – Kring Reidar Jönssons författarskap", i *Ord och bild – Proletärlitteratur i Sverige, 1976:4–5*, s. 285ff; Furuland, 1977, s. 18f; Nilsson, 2012, ss. 50–60 och Gunder Andersson, "1970-talet och den nya arbetarlitteraturen", i *Vägval*, red. Författargruppen Fyrskrift (Stockholm 1987), s. 14f, ss. 22–33, ss. 38–44.

dock att delrevolutionen förutsätter existensen av agenter som kan urskilja fältets potentiella förändringsmöjligheter och därmed inkorporera dessa projekt till sina egna. Hans generella förklaring av motkultur är att den befinner sig i periferin och att motståndet förverkligas genom att utmana det neutraliserade, banaliserade och förstelnade språkbruk som upprätthåller fältets ortodoxi. Samtidigt påvisar Bourdieu att allt språkbruk får sin meningsbärande betydelse i sitt specifika sammanhang, vilket blottlägger diskursens symboliska makt att censurera det språk som överskrider de tänkbaras gränser och därmed bryter mot reproduktionen av doxan. Bourdieu framhäver dessutom att de naiva författarna som inte känner till, eller på något sätt motsätter sig, fältets spelregler, trosföreställningar och historiska premisser riskerar att uteslutas på grund av sina omstörtningstrategier och alltför radikala ställningstaganden.²³ Och det är här som Sture Dahlström kommer in i bilden.

2.2 Sture Dahlströms arbetarlitterära strategier och ställningstaganden

För Dahlström var arbetaruppväxten under 30- och 40-talet avgörande för författarskapet då det förde honom närmare det ”riktiga språket” som, enligt honom själv, vitaliserades och förnyades underifrån med hjälp av 30-talets modernistiska arbetarförfattare. I hans ögon använde sig arbetarförfattarna av ett nytt språk som inte var officiellt eller erkänt av makten och därför bärande för den svenska romanens förnyelsekraft.²⁴ Han beskriver således mötet med arbetarförfattarna som sin ”första litterära chock”.²⁵ I ljuset av detta påvisar Keyet att Dahlström betraktade sig som en arvtagare till arbetarförfattarna trots att hans litterära ställningstaganden (stilistiskt, tematiskt och innehållsmässigt) präglades av en säregen och excentrisk avantgardeposition i den litterära periferin.²⁶ Även Neidmark understryker att Dahlström jämförde sig med arbetarförfattarna, vilket enligt henne genererades ur hans sociala bakgrund.²⁷ I en intervju med *Månadsjournalen* från 1996 kallade han sig till och med för ”den siste arbetarförfattaren”.²⁸ Hans ambition var dock inte att, enligt de estetiska normkoderna, skriva in sig i den arbetarlitterära idétraditionen utan han ville snarare gestalta

²³ För en fördjupning av de teoretiska utgångspunkterna se och jfr Bourdieu, 1992, ss. 41–52, 57–76, 157ff; Bourdieu, 1991, s. 24f, 30, ss. 127–134, s. 135ff, 153ff, 183f, ss. 225–239; Bourdieu, 1995, s. 49f, 55ff, 63ff; Bourdieu, 2000, s. 237f, 312f, 315f, 330ff, 334ff, 339ff, 345f, 350, 360f, 363ff, 369f, 372f, 375, 381ff, 387ff; Broady, 2000, s. 12f och Broady, 1991, s. 179f, 226ff, 272ff, 296.

²⁴ Dahlström, 2000a, s. 106.

²⁵ Isle Hedener, ”En litterär värsting med jazzigt förflutet”, i *Ystads Allehanda* 1994–08–13.

²⁶ Jfr Mats Keyet, *Sture Dahlström – En biografi* (Stockholm 2000), s. 27, 66 och Mats Keyet, ”Inne i Heingeborgen”, i *Sture Dahlströms vulkanarkiv*, red. Mats Keyet (Lund 1997a), s. 109f.

²⁷ Neidmark, 2002, s. 10.

²⁸ Nils Petter Sundgren, ”Stilla dagar på Österlen”, i *Månadsjournalen*, 1996:9, s. 27.

en egensinnig värld som inte tyngdes ner av sedlighet eller förstelnad byråkratism. En parallell verklighet där man kunde bejaka skapandet, friheten, erotiken och glädjen genom att bekämpa missunnsamhet, myndighetsmissbruk och socialistiska förpliktelser.²⁹ Dahlström ställde sig skeptisk till arbetarförfattarnas försiktighet gentemot skildringen av folkhemmets stelbenta och tråkiga utveckling. Han menade snarare att den byråkratiska överheten hade förlamat svenskarna till oigenkännlighet.³⁰ De hade till och med börjat mögla i välfärdsstatens sociala vagga, vilket han beskriver i allegorin *Piruett för kannibaler* (1985). Därtill ansåg han att arbetarförfattarna hade retirerat för gestaltningen av det erotiska och att deras skildringar av människan stannade i höjd med naveln där resten lämnades okommenterat för ”pornografer och klåpare” som helt saknade sinne för humor, sinnlighet och poesi.³¹ Dahlström ville därför skapa en ny typ av jazzinspirerad och vulkanisk arbetarlitteratur som skulle utvidga sinnena, bejaka det primitiva, skriva tomrummen fulla och sparka vilt åt alla håll. Han närde en naiv och febrig övertygelse om arbetarlitteraturens potentiella utvecklingsmöjligheter och ville därför dra fram som en cyklon över boksidorna.³²

I enlighet med Peurell kommer min analys ha sin upprinnelse i Dahlströms biografiska erfarenheter då det är bärande för hur hans habitus genererade olika strategier och ställningstaganden senare i livet. Peurell betonar dock svårigheten med att identifiera en författares habitus då den tillgängliga informationen ofta kommer från författaren själv samt huruvida habitus förändras då författaren kommer i kontakt med olika sociala miljöer.³³

Kristina Malmio påvisar likväl att habitusbegreppet är produktivt för undersökningen av hur ett författarporträtt gestaltas och förändras över tid så länge man är försiktig med att dra alltför långtgående slutsatser utifrån det empiriska materialet. Hon påvisar bland annat problemet kring mångfalden av definitioner samt de uppenbara tillämpningssvårigheterna då materialet snabbt växer till alltför omfattande proportioner. Allt detta kräver som sagt ett urval som oundvikligt färgar av sig på undersökningens resultat.³⁴

Den här analysen kommer huvudsakligen bygga på Keyets biografier samt de strategier och ställningstaganden som Dahlström manifesterade genom sin självframställning – det vill

²⁹ Mats Keyet, *Sture Dahlströms spanska boots* (Eskilstuna 2012), s. 15f, 19f.

³⁰ Se t.ex. Stephan Linnér, ”Skrattets obotlige försvarare”, i *Kvällsposten* 1988–02–21.

³¹ Se och jfr Martin Andersson, ”Mannen som gör vad som faller honom in” i *Sydsvenska Dagbladet* 1997–05–09; Birgitta Rubin, ”Jag passar inte in i planverkets normer”, i *Dagens Nyheter* 1984–12–14 (även publicerad i *Kvällsposten* 1984–04–14 med titeln ”Han gör upp med svenska ’slavsamhället’”); Linnér, 1988–02–21; Dahlström, 2000a, s. 102 (cit) och Sture Dahlström, *Tuppdag* [1991], Ny uppl. (Lund 2004), s. 20f.

³² Dahlström, 2004, ss. 16–22.

³³ Peurell, 1998, s. 24.

³⁴ Kristina, Malmio, ”Habitus i skiftande former – Ett begrepp och hur det används i tre svenska litteraturvetenskapliga undersökningar”, i *Tidskrift för litteraturvetenskap*, 2015:2–3, s. 90ff, 96ff, 102f.

säga hur han gestaltade sig själv genom litteraturen och ett fåtal mediala framträdanden. Arne Melberg beskriver självframställningen som en strategisk fördubbling av 'jaget', en relation mellan det skrivande och det beskrivna 'jaget', som gör det möjligt att sammanföra den självupplevda verkligheten med fiktionens friheter. Det handlar med andra ord om att iscensätta en kontaktyta mellan sig själv och litteraturen genom att slingra sig ur dikotomin mellan det fiktiva och icke-fiktiva. Därmed sätter han upp en brasklapp mot att tolka självframställningen som en sammanhängande och överskådlig struktur.³⁵ Boel Hackman och Maria Wahlström menar således att självframställningen måste sammankopplas med den sociala kontext i vilken den uppstår och åberopar därför Gérard Genettes paratextteori som pekar på de trösklar som föreligger mötet mellan texten och läsaren.³⁶ Här kommer jag, i likhet med Neidmark, att upprätta en förbindelselänk mellan Dahlströms litterära och biografiska 'jag'. Neidmark menar nämligen att Dahlströms romaner rör sig på ett svåravdelat plan mellan verklighet och fiktion då hans egna livserfarenheter ofta samspelade med romankaraktärernas vildsinta och uppiktade äventyr. Även Keyet påvisar att Dahlström hade det egna 'jaget' som källa då han slog an en självbiografisk ton för att konstruera bilden av sig själv som en fri och obunden levnadskonstnär. Däremot var Dahlström alltid förklädd i sina romankaraktärer, vilket gjorde att han kunde förstärka det litterära materialet till sin ytterlighet då han inte behövde upprätta något pålitlighetskontrakt mellan sig själv och läsarna. I hans fall handlade det snarare om en meningsgivande strategi för att konstruera den mytomspunna bilden av sig själv.³⁷ Romanerna saknar således en tydlig skiljelinje mellan myt och verklighet. Enligt Dahlström själv färgades romanerna av undermedvetenhetens exponering och bör därför tolkas som "fantasticated [kursiv i original] autobiographies".³⁸

Sture Dahlström föddes i Huskvarna den 28 december 1922 och växte upp i en livad, råbarkad, humoristisk och musikintresserad arbetarfamilj där flera generationer före honom

³⁵ Arne Melberg, "Inledning", i *Självskrivet – Om självframställning i litteraturen* (Stockholm 2008), s. 10ff, 16ff.

³⁶ Genette menar kortfattat att den litterära texten omges av olika kommunikativa element (paratexter) som samspekar för ett gemensamt, vägledande ändamål såsom författarintervjuer, baksidestexter eller självbiografiska detaljer. Poängen är dock att varje kontext (oavsett när den uppträder) utgör en paratext med betydelsebärande potential för mottagarens förståelse av texten. Paratexten ska dock inte betraktas som en sluten gräns då den saknar ett absolut värde bortom det som uttolkaren själv tillskriver dess funktion. Se Boel Hackman och Maria Wahlström, "Inledning", i *Jag är den jag är – Från bekännelser till bloggar*, red. Boel Hackman och Maria Wahlström (Lund 2015), s. 7ff och Gérard Genette, "Introduction", i *Paratexts – Thresholds of Interpretation*, Transl. Jane E. Lewin (Cambridge 1997), s. 1–15.

³⁷ Se Neidmark, 2002, s. 4f; Keyet, 2000, s. 7f, 62, 77 och Keyet 2012, s. 12, 16f; Se även Tomas Lidbeck, "Sture Dahlström", i *Kult – Outsiders och särlingar i litteraturen* (Lund 2003), s. 172.

³⁸ Se och jfr Anders Torgander, "Sture Dahlström – en intervju." i *ETC*, 1984:3, s. 63; Mattias Göransson, "Sture Dahlström", i *Expressen* 1996–08–02; Rubin, 1984–12–14 och Dahlström, 2000a, s. 101.

hade arbetat på vapenfabriken som överskuggade stadens industri. Moderns sida av släkten bestod av arbetarintellektuella och musikaliska drömmare medan faderns sida utgjordes av robusta och handlingskraftiga farbröder samt två sjuka fastrar.³⁹ Dahlström har beskrivit det som att han föddes rakt in i tjugotalets fattigdom och ”lungsotshostande arbetarslaveri”:
”Röda låga envåningshus i två rader, knäppande timmerväggar, ett rum och kök, sextonhundredatal, skithuslängorna på ena sidan, potatislanden ner mot ån, skrånande arbetarkärringar, barfotabarn långt fram på hösten, senare hade vi skor med höga träbottnar.”
Däremot betonar han att maten alltid stod på bordet och att de hade en mor att komma till då de behövde tröst, ”vilket man knappast finner hos jobbarna idag trots alla år av s. k. utveckling och framsteg och medbestämmanderätt och jämlikhet och fördelade resurser och skitprat, skitprat, skitprat”.⁴⁰ Familjens mentalitet präglades till stor del av det tunga fabrikslivet och därigenom fick Dahlström kontakt med arbetargemenskapens integritet och livsåskådning. Hans farfar hade därtill tillbringat tre år i USA och hans hårdhudade farbröder var rastlösa arbetarvagabonder som kunde berätta för den unge Dahlström om livet utanför Huskvarna. Under tonåren kom dock fabriksarbetet allt närmare, även om han försökte streta emot genom olika ströjobb och kvällskurser, och den 1 september 1939 följde han familjetraditionen och klev in genom fabriksportarna. Folkskolan hade han fått sluta efter sjunde klass så den huvudsakliga bildningen införskaffade han via intellektuella fabriksarbetare, biobesök (främst bröderna Marx), jazzmusiken eller via arbetarförfattarna som han kom i kontakt med genom *Konsumentbladet* – framför allt Harry Martinson nämns som en tidig influens. Dahlströms första litterära ansats skedde som artikelskribent i jazztidningen *Estrad* och enligt Keyet ska han även ha skrivit en insändare om Alice Babs där han opponerade sig mot ”babseriet”. Slutligen var det även jazzmusiken som skulle bli biljetten bort från Huskvarna och fabriksröken i mitten på 40-talet. En resa som sedermera skulle ta honom hela vägen till Spanien och USA.⁴¹ I en intervju med *Arbetaren* från 1991 påvisar Dahlström att jazzen kändes som en ideologi vars revolutionära kraft kunde utplåna

³⁹ Se Keyet, 2000, ss. 9–14 och Mats Keyet, ”Mässingsmannen”, i *Sture Dahlströms vulkanarkiv*, red. Mats Keyet (Lund 1997b), s. 9ff; Se även Dahlström, 2004, s. 10ff och Sture Dahlström, *Huggormens tid* [1985], Pocketuppl. (Stockholm 1989), s. 17ff för en litterär gestaltning.

⁴⁰ Se Sture Dahlström, ”Memories – Stures tidiga”, i *Sture Dahlströms vulkanarkiv*, red. Mats Keyet (Lund 1997), s. 14f och Sture Dahlström, Ett liv där det alltid var söndag”, i *Målarnas republik* (Lund 2000b), s. 55.

⁴¹ Jfr Keyet, 2000, ss. 10–35; Keyet, 1997b, s. 10ff; Sture Dahlströmsällskapet, ”Biografi”, Administrerat av Bakhåll (Sture Dahlströmsällskapet) <http://www.bakhall.com/sture/> (Hämtad 2017-12-04) och Hedener, 1994-08-13; Se även Sture Dahlström, *Mässingsmannen* [1965], Andra utg. (Lund 1990); Dahlström, 2004, ss. 5–22, 44–54; Sture Dahlström, *Tango för enbenta* (Stockholm 1981), s. 14, 55f och Dahlström, 2000b, s. 55f för en litterär gestaltning.

klassklyftorna då det enbart handlade om musiken och inte om social bakgrund.⁴²

Uppväxtmiljön och ”fyra helvetesår som fräsare och hålslipare på Husqvarna Vapenfabrik”⁴³ verkar emellertid ha gjort ett djupt intryck på den unge Dahlström då detta har tematiseras flertalet gånger i hans romaner och noveller. I en artikel från *Internationalen* 2004 framhäver Martin Ericsson att Dahlström aldrig släppte taget om sin arbetaruppväxt och att fabriken alltid skulle finnas i bakgrunden som en levande organism med ett fast grepp om själen.⁴⁴ Arbetaridentiteten tycks följaktligen ha varit central för hans självbild, även om han tog avstånd från arbetarrörelsens kollektiva identitet och strävan efter organisering: ”Kan någon tala om för mig vad jag har för glädje av arbetarmakt om jag ändå måste gå upp till stämpeluret varenda dag [...]?”⁴⁵ Ambitionen var snarare att lämna fabriken bakom sig och bli en självständig och obunden författare: ”Jag intresserade mig inte ett förbannade dugg för att arbetarklassen skulle få det bättre – jag ville avskaffa den helt och hållet.”⁴⁶ Men redan i skyddsomslaget till originalupplagan av debuten *Änglar blåser hårt* (1961) tecknar Dahlström en bild av sitt uppdiiktade vagabondliv som tar avstamp i hans arbetaruppväxt. I romanen återfinns dessutom en passage då protagonisten Jeb Stark återvänder hem till Småland från sina jazzäventyr på kontinenten för att hälsa på sin familj. Dahlströms svärmiska beskrivning av den tjugotalsradikala morbrodern och dennes arbetarintellektuella livsåskådning kan läsas som en nostalgisk hyllning av 30-talets tidsanda, även om ’jaget’ distanserar sig från morbroderns dröm om socialismen som en revolutionär och helande kraft.⁴⁷ I Dahlströms tredje roman *En fot i regnbågen* (1964) antyder därtill ’jaget’ (Jerp Sol) att han tänker som en bakochframvänd proletärförfattare eller en uppochnervänd Ivar Lo.⁴⁸ Där återfinns dessutom den första explicita attacken mot välfärdssamhället och industriarbetets fördummande där man står lutad över sin dånande maskin bland fabrikkorstenar och stämpelur för att tillverka stridsvagnar i fredens namn. Kortfattat kretsar romanen kring slitningen mellan kapitalismens magsårsleverne och pillerknapprande hetsjakt efter karriär, hus, tv och kylskåp samt vagabondlivets rotlösa tillvaro präglad av enkelhet, frihet och självvald fattigdom.⁴⁹

⁴² Sanna Töringe, ”Drömmar måste styras med täpspetsarna – Om Sture Dahlström och motståndets och förförelsens konst”, i *Arbetaren*, 1991:25, s. 13; Se även Keyet, 2000, s. 23f.

⁴³ Sture Dahlström, ”Kronologi”, i *Kärlekens burliska anatomi* (Göteborg 1988c), s. 81.

⁴⁴ Martin Ericsson, ”Sture Dahlström – okänd som arbetarförfattare”, i *Internationalen*, 2004:14, s. 14.

⁴⁵ Dahlström, 1981, s. 45.

⁴⁶ Dahlström 2004, s. 5.

⁴⁷ Sture Dahlström, *Änglar blåser hårt* [1961], Ny utg. Andra uppl. (Lund 1994), s. 113ff.

⁴⁸ Sture Dahlström, *En fot i regnbågen* (Stockholm 1964), s. 86.

⁴⁹ Dahlström, 1964, se t.ex. s. 58, 124ff, 141f, 163ff, 174; Se även Jacob Jade, ”Sture Dahlström”, i *Stora katalogen från Bakhåll* (Lund 1994), s. 34.

Mässingsmannen (1965) är dock den första romanen där Dahlström behandlar sin arbetaruppväxt på ett djupgående plan. Romanens baksidestext vittnar dessutom om att boken handlar om en arbetargrabb och ”hur han sögs in i fabriken, där generationer av hans familj arbetat före honom”. Romanen kretsar sammanfattningsvis kring Jeb Stark som återvänder hem till Huskvarna på 60-talet och händelsekedjan rör sig kortfattat mellan två motsattpar: det ljusa som gestaltas av barndomens lyckliga stunder av trygghet, samtal, kamratskap och musik samt det mörka som gestaltas av fabriken järngrepp om arbetarklassens sargade kroppar och trötta ögon. Genom ’jagets’ retrospektiva blick och barndomskamraternas återberättelser tas läsaren med till 30-talets uppväxtmiljö där människorna skildras genom en melankolisk och beatnikinspirerad prosa, om än mer nedtonad än i de föregående romanerna. Fabriken finns där hela tiden som en ond och överskuggande kraft som rycker vingarna ur de frihetliga änglarnas krökta ryggar och gjuter fast deras svettiga kroppar i betonggolvet. Jeb sugts till slut upp i fabriken järnbetäckta mörker men drömmer hela tiden om någonting annat, en värld av mässing där man inte kan tillverka stridsvagnar och kanoner utan endast trumpeter och basuner.⁵⁰ Romanen bör vidare betraktas som ett av Dahlströms mest påtagliga och framgångsrika försök till att positionera sig i riktning mot det arbetarlitterära delfältet då hans habitus genererade en del lyckade strategier och kapitalkonverteringar inom delfältets interna logik. I och med att boken är ett av hans mest självbiografiska verk kunde han trovärdigt omvandla sitt kulturella (och i viss mån litterära) kapital till symboliskt kapital inom det arbetarlitterära delfältet. Däremot uppstod en konflikt mellan de litterära ställningstaganden som Dahlströms habitus alstrade i förhållande till de möjligheter som fanns inskriva i hans avantgardesposition och de kritiker som redan innehade en dominerande position inom det litterära fältet. De stilistiska beatnikinfluenser som Dahlström bejakade i de tre första romanerna återfanns som sagt även i *Mässingsmannen*, vilket gjorde att flera kritiker opponerade sig mot hans stilbrott då det tematiska innehållet närmade sig den svenska arbetarlitteraturen. Sigun Melander, Caj Lundgren, Roland Keijser och Göran Zachrisson försvarade den arbetarlitterära ortodoxin och menade att prosan var ojämn, malplacerad, splittrad och tröttande samt att dialogerna och personskildringarna ofta tappade trovärdighet eller var för grunda. Petter Bergman framhävde dock att prosan lugnat ner sig och att romanen gav en del nycklar till Dahlströms livsinställning, vilket även Britt Tunander påvisade. Bergman var däremot noga med att understryka att romanen inte var något mästerverk. Samtidigt svarade en del kritiker mot det symboliska värdet i hans autentiska erfarenheter och

⁵⁰ Dahlström, 1990 (se framför allt del 3); Se även Keyet, 2000, s. 12 och Jade, 1994, s. 35.

referensramar – framför allt Per Schwanbom och Wiking Höök belyste Dahlströms känsla för den omliggande atmosfären samt den övertygande skildringen av arbetarklassens maskinunderkastelse. Kai Henmark liknade honom till och med vid Ivar Lo-Johansson, förutsatt att läsaren lyckades ”övervinna sin motvilja för de yviga beatmanären”.⁵¹

Essensen i Dahlströms skildring av den svenska arbetaren är följaktligen den självupplevda frihetskänslan, då den betraktas som avgörande för den egna överlevnaden, och tillsammans med musiken är det framför allt erotikerna och dagdrömmarna som Dahlströms karaktärer tyr sig till för att undfly arbetets förslavande mekanismer och besegra ”rutinens vaktposter”. Enligt Martin Andersson använde sig Dahlström av en ”gatans prosa” som både var absurd, varm, livsbejakande, grotesk, drömlig, jordnära, sensuell och galen.⁵² Dahlström har själv deklarerat att han arbetade efter ”jazzmusikaliska principer” och att prosan inspirerades av ”den moderna människans livshastighet” samt ”coola bop-slingor”.⁵³ Han har även skrivit att prosan var ett resultat av okontrollerade utfall från hans magiska skrivmaskin och att han bara lydde vad maskinen sa till honom. Han påstod att skrivmaskinen var fylld med extatisk kraft, beväpnad med ”OBSCENITETENS POETISK-BURLESKA ESTETIK [versaler i original]”, och riktade sig mot en skrattade och underjordisk frihetselit. Det var en skrivmaskin som gav ”fullkomligt fan i den stora publiken”.⁵⁴ I romanen *Stilla dagar på floden* (1996) återfinns en beskrivning av ’jagets’ (Erik Svenningsons) litterära ambition som troligtvis ligger nära Dahlströms egna strävanden: ”Jag ville förnya såväl form som innehåll, försöka uppnå den frihet och stil jag länge hade eftersträvat, [...]. Som gammal folkmusiker sökte jag mig därför automatiskt till den improviserande musikens hallucinativa [!] febrighet, lät grundkonstruktionen [...] bli självbiografisk, hämtade miljöer från trakter jag hade god kännedom om såväl socialt som kulturellt, lät den charmerande lymmel som är [...] JAG [versaler i original] rusa fram över sidorna [...]”.⁵⁵ Dahlström gjorde följaktligen anspråk på en individualistisk avantgardeposition i den begränsade produktionens fält, vilket

⁵¹ Se och jfr Sigun Melander, ”En värld av mässing”, i *Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning* 1965–10–13; Caj Lundgren, ”Det svänger om Huskvarna”, i *Svenska Dagbladet* 1965–11–03; Roland Keijser, ”Att blåsa liv i Huskvarna”, i *Uppsala Nya Tidning* 1966–03–07; Göran Zachrison, ”Jazz igen”, i *Sydsvenska Dagbladet* 1965–09–30; Petter Bergman, ”Hemma i Huskvarna”, i *Aftonbladet* 1966–02–08; Britt Tunander, ”Livets helighet”, i *Dagens Nyheter* 1965–11–29; Per Schwanbom, ”Uppväxtår i Huskvarna”, i *Arbetaren*, 1966:8, s. 5; Wiking Höök, ”Recension av Mässingsmannen i Bokbaren”, i *Metallarbetaren*, 1965:45, s. 27 och Kai Henmark, ”Första etappen: Huskvarna”, i *Vi*, 1965:35, s. 39.

⁵² Se Jade, 1994, s. 36 och Andersson, 1997–05–09.

⁵³ Se Linnér, 1988–02–21; Jonny Berglund, ”Litterär pirat”, i *Göteborgs-Posten* 1992–09–18 och Bo Ludvigsson, ”Jag vill spara mina krafter till skrivandet”, i *Svenska Dagbladet* 1997–04–18 (ofta refererad till som ”Författare för män?”).

⁵⁴ Sture Dahlström, ”Förord”, i *Kärlekens burleska anatomi* (Göteborg 1988b), s. 9.

⁵⁵ Sture Dahlström, *Stilla dagar på floden* (Stockholm 1996), s. 13ff (citad på s. 13f); Se även Jan Sigurd, ”Stures skägg”, i *Svenskläraren*, 2009:1, s. 41.

komplikerade hans förhållande till den svenska arbetarlitteraturen. Enligt Jacob Jade präglades Dahlströms författarskap av spontanitetens kamp mot rutin och förstelning, en individuell revolt som grundade sig i fantasins outtömliga kraft. Dahlström menade att individen måste ”*armera sitt JAG*” [kursiv och versaler i original] samt att skrattet och kärleken var det enda motgiftet mot ”livets inbyggda tragedi och automatiska lidande”.⁵⁶ Och de som inte lyckades fly från sina påtvingade slavpositioner framför maskinernas vardagstristess förblev nedstämda och bittra tills de en dag startade krig mot myndigheterna likt metallarbetaren Karl Andersson.

Romanerna *Tango för enbenta* (1981) och *Huggormens tid* (1985) bör i första hand betraktas som anarkistisk slapstick i en tid då arbetarlitteraturen var nedvärderad i det litterära fältet. I centrum för intrigen står protagonisten Karl Anderssons kamp för upprättelse och självständighet i ett land som påminner om en totalitär översittarstat. Romanerna (framför allt *Tango för enbenta*) skildrar samtidigt konsekvenserna av det inrutade dagdrömlivet vid maskinen och ’jaget’ betraktar även sina dagbokstexter som en upprorisk förlängning av arbetarlitteraturen: ”På trettitalet slogs arbetarförfattarna mot sin tids överhet. [...] När jag sitter här och plitar ner mina ord känner jag mig också som en arbetarskrivare. En åttitalets arbetarskrivare som slåss mot åttitalets överhet. [...] När ens liv kommer på papper ser man tydligare vem man är.” Karl Andersson känner sig instängd i den moderna samhällsutvecklingen och drömmer sig ofta tillbaka till 30-talets högljudda arbetaruppväxt fylld av erotiska äventyr: ”VAR DET DETTA VI SLOGS FÖR PÅ TRETTITALET KAMRATER? VAR DET SÅ NI VILLE HA DET? ÄR DETTA DEN GAMLA ARBETARDRÖMMEN SOM HAR GÅTT I UPPFYLLELSE [versaler i original]?” Fantasin är hans främsta vapen för att stå ut med tillvaron och på skyddsomslaget till originalutgåvan av *Tango för enbenta* presenteras Karl Andersson som en ”svensk antikropp”. Han är en vildsint man som vill ställa sig utanför samhället och upprätta en autonom frihetszon där han kan leva sitt eget liv utan inblandning från statens byråkratiska tentakler, en parallell tillvaro kantad av verklighetsflykt, erotiska eskapader och berusande Köpenhamnsbesök.⁵⁷

Dahlströms romanhjärtar är ofta missförstådda och egensinniga individualister i samhällets utkant och genom Karl Andersson ansåg Dahlström att han gav röst åt de nertystade särilingar som levde utanför det normala och därmed representerade underklassens perspektiv.⁵⁸ I en intervju med *ETC* från 1984 jämfördes *Tango för enbenta* med ett ”litet manifest”. Dahlström

⁵⁶ Jfr Jade, 1994, s. 36f; Dahlström, 2000a, s. 115 och Sture Dahlström, ”En operaintervju”, i *Kärlekens burleska anatomi* (Göteborg 1988a), s. 73f (citrat på s. 74).

⁵⁷ Se Sture Dahlström, 1989 (citrat på s. 113); Dahlström, 1981 (citrat på s. 44) och Jade, 1994, s. 36f.

⁵⁸ Dahlström, 2000a, s. 104f.

hävdade dock alltid att han var ideologiskt obunden och enbart skrev för sig själv och sin egen överlevnad. Han betraktade sig inte som en intellektuell författare utan som en känslomässig, entusiastisk och primitiv författare. Den litterära ambitionen var snarare att frigöra sinnet genom att vrida verkligheten ett kvarts varv och i en intervju med *Smålandsposten* från 1996 menade han att facket hade svikit sitt bildningsansvar då de inte längre försåg arbetarklassen med litteratur likt spridningen av arbetarförfattarna på 30- och 40-talet.⁵⁹

Litteraturkritikernas reception av *Tango för enbenta* präglades huvudsakligen av Dahlströms överdådiga frihetsideal, vilket delade upp kritikerna i två läger. Bernt Rosengren ansåg till exempel att Dahlström saknade samhällskritiskt djupsinne och Oscar Hemer opponerade sig mot Dahlströms brytningar mellan det allvarsamma och det absurda. Däremot svarade en del kritiker mot Dahlströms frenetiska strävan efter att mobilisera fantasin som ett medel mot det monotona fabriksarbetets alienation. Carl Magnus Seth menade exempelvis att Dahlström var en ovanlig författare vars livliga och ”uppkäftiga språk” utmanade läsarnas förväntningar och Erik Lundberg påvisade att romanen handlade om en svensk ”som råkar ha fantasi”. Stephan Linnér drog dessutom paralleller till *Mässingsmannen* och påpekade att Dahlströms burdusa galenskap borde betraktas som ett sundhetstecken. Jan Verner-Carlsson kallade även Dahlströms ”spetsfyndigheter” för tänkvärda.⁶⁰ Angående *Huggormens tid* var kritikerna ännu mer splittrade. Magnus Brohult menade att romanen saknade skärpa och enbart staplade klichéartade skändningar på varandra. Han kallade den därtill för pueril och jämförde den med ”en tonårsrap över middagsbordet”. Carina Waern ansåg att Dahlström var slarvig och kallade honom för ”ett vuxet barn på grönbete”. Carl-Olof Lång och Ingvar Wahlén opponerade sig mot romanens ”potensfixering” och att Dahlström enbart lipade åt överheten utan att konkretisera ambitionerna för sin överdrivna ”kverulans”. Bernt Rosengren menade dock att romanen fyllde en viss funktion i det politiska klimatet trots den grunda analysen. Samma resonemang fördes av Carl Erland Andersson, Ingemar Johansson, Tomas Polvall, Per Fäldt och Erik Boman då de påvisade styrkan i det underjordiska motståndet och att Dahlströms burleska och uppfriskande tankebanor kunde bidra till att punktera samhällets

⁵⁹ Se och jfr Torgander, 1984, s. 64f; Gunilla Ander, ”Skrattet hans vapen mot livsfientligheten”, i *Helsingborgs Dagblad* 1985-09-07 (även publicerad i *Göteborgs-Posten* 1985-10-05 med titeln ”Han för ständigt krig mot myndigheterna”); Niklas Ohlson – ”Grånad fackla tänder ännu”, i *Hallandsposten* 1997-05-05; Martin Andersson, ”Sture Dahlström”, i *Kannibal*, 1984:1, s. 27f; Linnér, 1988-02-21; Dahlström, 1988a, s. 73f; Svante Andersson, ”Med ’rösten’ som gudagåva”, i *Smålandsposten* 1996-08-17 och Neidmark, 2002, s. 9.

⁶⁰ Se och jfr Bernt Rosengren, ”Äkta förtvivlan bakom reaktionär attityd”, i *Aftonbladet* 1982-01-22; Oscar Hemer, ”Svart skålmroman”, i *Dagens Nyheter* 1981-09-10; Carl Magnus von Seth, ”Författaren gratuleras”, i *Sydsvenska Dagbladet* 1981-08-31; Erik Lundberg, ”Upprorstankar, frihetsdrömmar”, i *Göteborgs-Posten* 1981-08-31; Stephan Linnér, ”Underskatta inte Dahlström”, i *Kvällsposten* 1981-09-02 och Jan Verner-Carlsson, ”En fri nostalgisk fräsare”, i *Helsingborgs Dagblad* 1981-09-03.

uppblåsthet. Stephan Linnér underströk dock bräckligheten i den extrema individualismen och att Karl Andersson var en opålitlig frihetssymbol. Erik Lundberg och Petra Nilson framhävde därtill Dahlströms förankring i arbetarklassen och att Karl Andersson var en frihetsivrare som slog underifrån. Även Maj Persson påvisade att romanen tog ”den lille mannens parti”, men framhöll att den virila manschauvinismen ekade tom i sitt monotona malande.⁶¹

Redan efter *Mässingsmannen* skrev Dahlström ett nytt manuskript om fabriksfarenheten i Huskvarna vid namn *Mässingsmannen II*. Detta blev dock aldrig publicerat utan nådde sin publik först 1991 under namnet *Tuppdagg*.⁶² *Tuppdagg* är således ett nästintill oredigerat manus från 60-talet och där blottläggs huvudlinjen för Dahlströms ambivalenta förhållande till den svenska arbetarlitteraturen. Å ena sidan positionerar han sig i närheten av den svenska arbetarlitteraturens mest inflytelserika namn såsom Artur Lundkvist, Vilhelm Moberg, Jan Fridegård, Moa Martinson, Ivar Lo-Johansson och Harry Martinson: ”Jag tyckte bäst om arbetarförfattarna. Det var mera kuk i dem, mera liv och sång och svett och must och färg.” I hans värld var arbetarförfattarna vitala och sinnliga ögonöppnare som genom sina erfarenheter av arbete, kärlek, kvinnor och vänskap ”förmedlade dofter och syner och ljud och hud och inälvor och kåthet och liv”. Å andra sidan markerar *Tuppdagg* Dahlströms mest utpräglade omstötningsstrategi för att gå i polemik mot det arbetarlitterära delfältets ortodoxi. Han positionerar sig som upprorsmakare då han beskyller arbetarförfattarna för att bidra till stympningen av det svenska språket genom att behandla människorna som ”en hoper pratande överkroppar”. Därtill attackerar han arbetarromanernas naiva och vänstervridna idéinnehåll då författarna ignorerar maktkorruptionen i de egna leden: ”Arbetarförfattarna slogs för friheten, men de verkade vara blinda på vänster öga, eller låtsades vara det. [...] Enligt deras sätt att se kom all ofrihet från höger. Men jag hade sett tillräckligt mycket av vårt sk. drömsamhälle för att veta att ofriheten kunde komma från vilket jävla väderstreck som helst och att ofriheten och förtrycket kunde ha vilken färg som helst.” I *Tuppdagg* deklarerar även kärnan för Dahlströms heterodoxa uppror mot arbetarlitteraturens trosföreställningar och estetiska

⁶¹ Se och jfr Magnus Brohult, ”Oförarglig skändning”, i *Svenska Dagbladet* 1985-09-08; Carina Waern, ”På grönbete i den svenska tråkigheten”, i *Dagens Nyheter* 1986-02-20; Carl-Olof Lång, ”Tråkig anarkist”, i *Arbetet* 1985-09-13; Wahlén, Ingvar, ”Dahlström tangerar ’kverulansromanen’”, i *Skånska Dagbladet* 1985-09-12; Rosengren, Bernt, ”En anarkistisk slugger”, i *Aftonbladet* 1986-01-09; Carl Erland Andersson, ”En underbart kantig och plump roman”, i *Sydsvenska Dagbladet* 1985-09-08; Ingemar Johansson, ”Med respektlösheten som vapen mot makten”, i *GT* 1985-12-10; Tomas Polvall, ”Bångstyrig monolog”, i *Helsingborgs Dagblad* 1985-09-02; Per Fäldt, ”Visar vassa gaddar i rolig Sverigekritik”, i *Nerikes Allehanda* 1985-09-02; Erik Boman, ”Huggormen hugger åt alla håll”, i *Västerbottens Folkblad* 1986-03-01; Stephan Linnér, ”Särlingen predikar friheten”, i *Kvällsposten* 1985-09-24; Erik Lundberg, ”En anarkist ger aldrig upp”, i *Göteborgs-Posten* 1985-09-02; Petra Nilson, ”Grävskopa mot systemet”, i *Expressen* 1985-11-26 och Maj Persson, ”Burleskt grovkornig viril skämthistoria”, i *Arbetarbladet* 1986-03-01.

⁶² Keyet, 2000, s. 131, 223; Lidbeck, 2003, s. 172f; Se även utgivarens fotnot i originalupplagan från 1991.

konventioner: ”Jag skulle bli en arbetarförfattare av ett nytt slag. En arbetarförfattare med alla väderstreck i kroppen. Det skulle gå en stark blåst genom sidorna i det jag skrev, det skulle bli en slags cyklonromaner. Och jag skulle bli en arbetarförfattare som skrev tomrummen fulla. En arbetarförfattare som gav fan i allt. En arbetarförfattare med kuk.”⁶³

1991 hade litteraturkritikerna börjat acceptera Dahlströms roll som litterär upprorsmakare och vissa svarade även mot hans potentiella förankring i den svenska arbetarlitteraturen. Clemens Altgård tog exempelvis avstamp i den arbetarlitterära ”programförklaringen” och Lars Hagström beskrev Dahlström som en ”anarkistisk samhällskritiker, frustande satiriker, erotisk arbetarförfattare, burlesk jazzfreak och vildvuxen knåpare av hejdlösa skrönor”. Altgård påvisade dessutom att Dahlström hade knuffats ut ur de litterära finrummen på grund av sina vilda och opolerade attacker mot folkhemmet men att ”dess självutnämnda kulturelit” inte kunde tysta honom längre på grund av hans uppburna kultstatus bland unga läsare.⁶⁴

Tuppdagg fick sedermera två uppföljare och i novellen ”Jag tänker ofta på Céline” (1994) distanserar sig Dahlström återigen från den trångsynthet och de begränsningar som han ansåg låg till grund för den arbetarlitterära diskursen: ”Mina litterära vänner började undvika mig. De ville diskutera fyrtiotalisterna och arbetarförfattarna och var uttröttade på mina haranger om Céline. *Jag* [kursiv i original] var uttröttad på fyrtiotalisterna och deras ynkliga pessimism som var litterär och falsk och blodlös.” I novellen går han dessutom till attack mot realismen då han påstår att verklighetsbaserad litteratur till slut dör i händerna på läsaren. Och när Svenne Spjut gör några trevande försök framför skrivmaskinen är det Célines sugande rytm och bistra överlevnadshumor som är förebilden: ”Jag var ute efter att få språket ända in på benet, jag ville ha mera rörelse, mera färg, mera liv, mera galenskap, jag ville sätta en bomb under röven på långrandighet och omständliga förklaringar, jag ville slå sönder och bränna ut hela det förbannade råttboet av standardprosa och medelklassprat.”⁶⁵ Genom att kalla 40-talets arbetarförfattare för ”litterära” och fyllda av ”standardprosa och medelklassprat” formulerar Dahlström ett motstånd mot arbetarförfattarnas inträde i den litterära parnassen. Genom sina omstörtningstrategier ville han, enligt min tolkning, återinföra underklassperspektivet och ta tillbaka arbetarlitteraturen till dess historiska ursprung och upproriska rötter.

I *Målarnas republik* (2000), som är Dahlströms sista bok, finns det två noveller som

⁶³ Dahlström, 2004, ss. 16–22 (citrat på s. 16, 18, 21 och 22); Se även Neidmark, 2002, s. 9f.

⁶⁴ Se och jfr Clemens Altgård, ”Smutsig surrealism”, i *Sydsvenska Dagbladet* 1992–09–07 och Lars Hagström, ”En av Sveriges mest läsa författare – nästan okänd”, i *Borås tidning* 1991–11–21.

⁶⁵ Sture Dahlström, ”Jag tänker ofta på Céline”, i *Jag tänker ofta på Céline* [1994], Ny uppl. (Lund 2005), s. 15ff, 20ff (citrat på s. 16 och 21).

återigen tematiserar hans uppväxt i en arbetarklassmiljö och vilken påverkan det haft för hans självbild och litterära ställningstaganden. Först och främst den tidigare berörda ”Buktalaren” där Dahlström påvisar betydelsen av sin arbetaruppväxt då det förde honom närmare ”det riktiga språket”, men även novellen ”Ett liv där det alltid var söndag” där Dahlström beskriver vapenfabrikens mörker och vad det gör med arbetarna. Novellen skildrar även den lyckliga arbetaruppväxtens glädjestunder och hur familjen vaknade till liv då fabriken var stängd. Novellen kretsar kortfattat kring en kärleksaffär som ’jaget’ inleder då han blir sängliggande i samband med ett sammanbrott vid maskinen och slutar med att han tackar Lundkvist och Martinson för ”magsår och ryggåge och liv”. Därtill är det den erotiska kärleken som gör det möjligt för honom att bryta sig ur ”Den Levande Döden” i fabriken och påbörja sitt nya liv.⁶⁶

Här blottläggs således Dahlström ideliga strävan efter att understryka vikten av sina rötter, samtidigt som han betraktar arbetarmiljön som begränsande och att arbetarklassens frigörelseprocess behövde hämta sin kraft ur andra perspektiv än det kollektivistiska. I hans föreställningsvärld handlade det snarare om att bejaka sig själv genom musiken, litteraturen, fantasin, humorn och erotikerna. Dahlström skulle därmed vidmakthålla bilden av sig själv som en litterär upprorsmakare, vilket sammanfattningsvis blev hans fall i förhållande till den svenska arbetarlitteraturen. Enligt Dahlströms egen utsaga var han inte var tillräckligt rumsren för ”litteraturmaffians” trångsynthet eftersom hans kompromisslösa och bångstyriga prosa gestaltade den enskilda individens otämjbara eskapism: ”Jag är en internationell människa och författare. Jag begränsar mig inte till att skriva inom den högtidliga och gravallvarliga svenska litterära traditionens gränser. När en svensk författare går vid sidan om det ångestfyllda, likkistedreglande spåret har man svårt att placera honom. Svensk kulturpolis ryggar tillbaka inför humor, erotisk frispråkighet och personlig prosastil. Dessutom är det utomordentligt störande med samhällskritik som inte följer de tillåtna och accepterade mallarna. Jag rör mig – helt oavsiktligt – på tabubelagda områden.”⁶⁷ Författaren Jan Sigurd menar att Dahlström var en ”anarkistiskt orienterad arbetarförfattare” med en viss förankring i folkdjuven även om landets ”kulturella portvakter” vägrade släppa in honom i det arbetarlitterära delfältet. Hans burleska och erotiska prosa var helt enkelt för egensinnig och omstörtande för det svenska kulturklimatet. Uppväxten som särpling i det småländska industriproletariatet medförde dock en stark integritetskänsla, vilken utvecklades till en litterär strategi som han undermedvetet

⁶⁶ Dahlström, 2000a, 106 och Dahlström, 2000b, 55ff (citats på s. 58).

⁶⁷ Se och jfr Thomas Nilssons artiklar ”Upprorsmakaren och levnadskonstnären är på hugget: Se upp, Sture Dahlström författar igen!”, i *Citynytt*, 1992:7, s. 13, 16 (citats på s. 16) och ”Se upp för Sture – Upprorsmakaren och resenären skriver igen”, i *Nordvästra Skånes Tidningar* 1991–02–20.

odlade hela livet.⁶⁸ Genom sin individualistiska naivitet, alstrad genom habitus, missbedömde Dahlström det handlingsutrymme som var inskrivet i rummet av möjligheter för hans tänkbara arbetarlitterära position. Han var följaktligen oförmögen att investera i de drivkrafter som grundlägger det arbetarlitterära delfältets spelregler, vilket i sin tur gjorde att litteraturkritikerna inte tog honom på allvar. Hans omstötningsstrategier och motstridiga ställningstaganden resulterade snarare i hans innehavda avantgardeposition i den underjordiska och litterära periferin som kult- och beatförfattare. I en Dahlströmartikel från 1989 påvisar nämligen Michael Nordvall att ”kult kan bara sådant bli som inte officiellt accepteras av kultureliten”.⁶⁹ Dahlström skulle därtill utveckla ett släktskap med punkrörelsen, vilket han själv sammankopplade med musikens extatiska kraft,⁷⁰ och i en av hans sista intervjuer återfinns till exempel följande citat: ”Det är fortfarande ett skrämmande överdisciplinerat och enkelriktat land, men ett land där de unga människorna inger hopp, det vill säga unga människor som har rest runt i världen och kan göra jämförelser, de ungdomar som vägrar svälja de gamla svenska flosklerna och den drypande sentimentaliteten om VÄLFÄRDSSAMHÄLLET [versaler i original] som fungerade utmärkt för fjällämlar och anpassningar, men som gjorde livet till ett helvete för frihetsälskande människor.”⁷¹

Trots att man kan placera in Dahlström i skärningspunkten för Furulands arbetarlitterära definition har han nästan aldrig har benämnts som arbetarförfattare. Jag har bara lyckats hittat ett par enstaka tillfällen, till exempel på försättsbladet till *Han log i D-moll* (1999) där förlaget framställer honom som ”en frodig arbetarförfattare helt utan pekpinnar” samt i Martin Ericssons artikel där han benämns som en okänd och bortglömd arbetarförfattare. Ericsson argumenterar även för att Dahlström förtjänar upprättelse i den arbetarlitterära traditionen då vissa av hans verk gestaltar arbetarnas liv, hopp och drömmar även om tematiken har sin utgångspunkt i slitningen mellan den egna individuella frigörelsen och den solidariska lojaliteten med arbetarklassen.⁷² Dahlströms frihetskamp handlade i första hand om att rädda sig själv från det etablerade fabrikssamhället då han insåg att det inte gick att rädda allihop.⁷³ Den vanligaste kategoriseringen av Dahlström i tidningsartiklar eller i de litteraturhistoriska översiktsverken tar därför spjörn mot hans koppling till det erotiska, burleska och vildsinta med till exempel Miller och Céline som främsta inspirationskällor. Han brukar framför allt

⁶⁸ Sigurd, 2009, s. 42ff.

⁶⁹ Michael Nordvall, ”En levande kulturförfattare”, i *Nya Wermlands-Tidningen* 1989–07–15.

⁷⁰ Se Keyet 206, 208f, 217 och Ander, 1985–09–07.

⁷¹ Anders Utterström, ”En outsider med evig glöd”, i *Nerikes Allehanda* 2001–05–13.

⁷² Ericsson, 2004, s. 14.

⁷³ Keyet, 2000, s. 76.

klassificeras som kulturförfattare, litterär anarkist och ”Sveriges främste beatförfattare”.⁷⁴ Därtill är *Tuppdagg* den enda Dahlströmboken som återfinns på Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek. I samband med hans död 2001 väcktes dock frågan kring hur hans litterära arv kommer förvaltas eller tolkas i framtiden och i en artikel från *Dagens Nyheter* spekulerar Sverker Lenas kring huruvida *Tango för enbenta*, ”med dess dovt mullrande rättvisepatatos”, kommer kunna läsas som en fortsättning på den svenska arbetarlitteraturen.⁷⁵

3 Sammanfattande diskussion

Sammanfattningsvis kan man slå fast att Dahlström orienterade sig mot den arbetarlitterära fraktionen som ville attackera maskincivilisationens och välfärdskapitalismens alienation men att han inte lyckades omvandla sina medhavda kapitaltillgångar till symboliskt kapital inom det arbetarlitterära delfältets interna logik. Hans radikala omstörtningstrategier och motstridiga ställningstaganden placerade honom snarare utanför det arbetarlitterära delfältets tillgängliga positionsbestämningar. Att positionera sig i riktning mot det arbetarlitterära delfältet handlar nämligen om att investera i de normativa spelregler som råder inom delfältet, vilket sker genom att författaren gör sig ”oegennyttig” i förhållande till delfältets sociala, historiska och litterära villkor – det vill säga att författarens habitus samspelar med fältets inneboende konventioner samt att de litterära ställningstagandena ligger i linje med möjligheterna för författarens tillgängliga position.

I Dahlströms fall står det klart att hans biografiska erfarenheter gjorde att han identifierade sig som en arvtagare till arbetarförfattarna, men att han motsatte sig de trosföreställningar som dominerade det arbetarlitterära delfältets ortodoxi vid tidpunkten för hans litterära inträde. Trots att han hade ackumulerat de medhavda kapitaltillgångar som är nödvändiga för att göra strategiska kapitalkonverteringar inom det arbetarlitterära delfältets interna logik saknade han tron på spelets värde, vilket troligtvis följde av att hans habitus var starkt individualistiskt. Orsaken till det går tyvärr endast att spekulera i utifrån den här uppsatsens tillgängliga material. En tänkbar ingång är dock intresset för jazzmusiken som Dahlström betraktade som

⁷⁴ Se t.ex. Åsa Arping, ”Svart humor och burleskeri”, i *Litteraturens historia i Sverige* red. Bernt Olsson och Ingemar Algulin m.fl., Sjätte uppl (Lund 2013), s. 552 (citatt); Tomas Forser ”Skröner”, i *Den svenska litteraturen – Medieålderns litteratur*, red. Lars Lönnroth och Sverker Göransson (Stockholm 1990), s. 115 och Lidbeck, 2003, s. 171ff.

⁷⁵ Sverker Lenas, ”Vulkanen har tystnat. Sture Dahlström hade en otyglad energi”, i *Dagens Nyheter* 2001–05–08.

en slags berusande frihetsideologi. Jazzen skulle dessutom bli biljetten bort från Huskvarnas vapenfabrik och därför investerade han tidigt i dess ansträngningar, drivkrafter och spelregler. Via jazzmusiken fick han även kontakt med sina litterära färdigheter, vilka skulle vidareutvecklas genom upptäckten av Miller, Céline och de amerikanska beatförfattarna. Här kan man även spekulera i betydelsen av de sociala förbindelser som han utvecklade under vistelsen i Spanien och USA. Inspirationen från författare som Henry Miller och Louis-Ferdinand Céline gjorde likväl att han inkorporerade ett språkbruk som inte fungerade i det arbetarlitterära delfältet. Den svenska arbetarlitteraturen hade kort sagt ingen plats för Dahlströms vildvuxna individualism, polemiska samhällskritik, kosmopolitiska utblick och beatnikinfluerade reseskildringar. Hans naiva idé om att erotiken, fantasin och den vilda humorn skulle kunna fungera som emanciperande verktyg resulterade enbart i att kritikerna behandlade honom som en burlesk beatförfattare och inte som en ny typ av arbetarförfattare. Här bör man dock notera att hans perifera avantgardeposition skapade förutsättningarna för de litterära valmöjligheter som sedermera blev utmärkande för hans excentriska författarskap. Givet sitt utanförskap behövde han inte förhålla sig till de sociala och litterära krav som var inskrivna i det arbetarlitterära delfältets tillgängliga positioner och därför kunde han ta ställning för ett säreget språkbruk som låg utanför den arbetarlitterära diskursen, vilket hade varit otänkbart om han hade blivit upptagen i det arbetarlitterära delfältet i samband med *Mässingsmannen*. Han kunde på så sätt skriva en humoristisk och jazzinspirerad ”arbetarprosa” som kritikerna omöjligt kunde ta på allvar eller acceptera som legitim, men som gav honom en uppblusen status som kulturförfattare bland unga läsare.

Avslutningsvis är det dock intressant att belysa kritikernas försiktiga omförhandlingar av Dahlströms författarskap över tid, vilket har skett i takt med att hans kultstatus har ökat. Givet det material som har behandlats för den här undersökningen finns det tendenser som pekar på att Dahlströms litterära status sakteligen håller på att omvärderas i förhållande till den svenska arbetarlitteraturen. Dessa tendenser var dock tydligast under 90- och 00-talet och därför är det svårt att dra några långtgående slutsatser utifrån dagens horisonter. Jag kan likväl hålla med Martin Ericsson om att Dahlström förtjänar att bli ihågkommen för fler sidor än enbart den erotiska och burleska då vissa delar av hans författarskap faktiskt strävade efter att gestalta arbetarklassens liv vid den roterande maskinen. Frågan är dock om grindvakterna till det arbetarlitterära delfältet är tillräckligt progressiva för att acceptera Dahlström som en tänkbar efterföljare till den arbetarlitterära idétraditionen. Det skulle nämligen fordra ett erkännande av hans betydelse för den svenska arbetarlitteraturens förändringspotential, vilket i sin tur skulle utlösa en omskakande kris i den arbetarlitterära doxan.

Käll- och litteraturförteckning

- Adolfsson, Eva och Eriksson, Ulf, ”En ny proletärdiktning? – Kring Reidar Jönssons författarskap”, i *Ord och bild – Proletärlitteratur i Sverige*, 1976:4-5, s. 275–290
- Altgård, Clemens, ”Smutsig surrealism”, i *Sydsvenska Dagbladet* 1992–09–07
- Andersson, Bernt-Olov, ”Arbetarlitteraturens framtid”, i *Arbetshistoria – Meddelande från arbetarrörelsens arkiv och bibliotek*, 1991:2–3, s. 20–22
- Andersson, Gunder, ”1970-talet och den nya arbetarlitteraturen”, i *Vägval*, red. Författargruppen Fyrskrift (Stockholm 1987), s. 11–44
- Ander, Gunilla, ”Skrattet hans vapen mot livsfientligheten”, i *Helsingborgs Dagblad* 1985–09–07
- Andersson, Carl Erland, ”En underbart kantig och plump roman”, i *Sydsvenska Dagbladet* 1985–09–08
- Andersson, Martin, ”Mannen som gör vad som faller honom in”, i *Sydsvenska Dagbladet* 1997–05–09
- , ”Sture Dahlström”, i *Kannibal*, 1984:1, s. 26–28
- Andersson, Svante, ”Med ’rösten’ som gudagåva”, i *Smålandsposten* 1996–08–17
- Arping, Åsa, ”Svart humor och burleskeri”, i *Litteraturens historia i Sverige*, red. Bernt Olsson och Ingemar Algulin m.fl., Sjätte uppl. (Lund 2013), s. 550–552
- Berglund, Jonny, ”Litterär pirat”, i *Göteborgs-Posten* 1992–09–18
- Bergman, Petter, ”Hemma i Huskvarna”, i *Aftonbladet* 1966–02–08
- Boman, Erik, ”Huggormen hugger åt alla håll”, i *Västerbottens Folkblad* 1986–03–01
- Bourdieu, Pierre, *Praktiskt förnuft – Bidrag till en handlingsteori*, Övers. Gustaf Gimdal och Stefan Jordebrandt (Göteborg 1995)
- , *Konstens regler – Det litterära fältets uppkomst och struktur*, Övers. Johan Stierna (Stockholm/Stehag 2000)
- , *Kultur och kritik*, Övers. Johan Stierna, Andra omarbetade uppl. (Göteborg 1991)
- , *Texter om de intellektuella*, Övers. Mats Rosengren, red. Donald Broady (Stockholm/Stehag 1992)
- Broady, Donald, ”Inledning: en verktygslåda för studier av fält”, i *Kulturens fält – En antologi*, red. Donald Broady (Göteborg 1998), s. 11–26
- , ”Inledning”, i *Konstens regler – Det litterära fältets uppkomst och struktur* (Stockholm/Stehag 2000), s. 9–28
- , ”Nyckelbegreppen”, i *Sociologi och epistemologi – Om Pierre Bourdieus författarskap och den historiska epistemologin*, Andra korrigerade uppl. (Stockholm 1991), s. 165–304
- Brohult, Magnus, ”Oförarglig skändning”, i *Svenska Dagbladet* 1985–09–08
- Carlhed, Carina, ”Fält, habitus och kapital som kompletterande redskap i professionsforskning”, i *Socialvetenskaplig tidskrift*, 2011:4, s. 283–300
- Dahlström, Sture, ”Buktalaren”, i *Målarernas republik* (Lund 2000a), s. 97–127

- , *En fot i regnbågen* (Stockholm 1964)
- , ”En operaintervju”, i *Kärlekens burleska anatomi* (Göteborg 1988a), s. 70–78
- , ”Ett liv där det alltid var söndag”, i *Målarnas republik* (Lund 2000b), s. 55–58
- , ”Förord”, i *Kärlekens burleska anatomi* (Göteborg 1988b), s. 9–10
- , *Huggormens tid* [1985], Pocketuppl. (Stockholm 1989)
- , ”Jag tänker ofta på Céline”, i *Jag tänker ofta på Céline* [1994], Ny uppl. (Lund 2005), s. 6–65
- , ”Kronologi”, i *Kärlekens burleska anatomi* (Göteborg 1988c), s. 81–86
- , ”Memories – Stures tidiga”, i *Sture Dahlströms vulkanarkiv*, red. Mats Keyet (Lund 1997), s. 14–15
- , *Mässingsmannen* [1965], Andra utg. (Lund 1990)
- , *Stilla dagar på floden* (Stockholm 1996)
- , *Tango för enbenta* (Stockholm 1981)
- , *Tuppdagg* [1991], Ny uppl. (Lund 2004)
- , *Änglar blåser hårt* [1961], Ny utg. Andra uppl. (Lund 1994)
- Ericsson, Martin, ”Sture Dahlström – okänd som arbetarförfattare”, i *Internationalen*, 2004:14, s. 14
- Forser, Tomas, *Kritik av kritiken – 1900-talet svenska litteraturkritik* (Gråbo 2002)
- , ”Skröner”, i *Den svenska litteraturen – Medieålderns litteratur*, red. Lars Lönnroth och Sverker Göransson (Stockholm 1990), s. 115
- Furuland, Lars, ”Automatismen och människovärdet”, i *Den svenska litteraturen – Modernister och arbetardiktare*, red. Lars Lönnroth och Sven Delblanc (Stockholm 1989), s. 143–147
- , ”Från Strindberg till arbetarförfattarna”, i *Förr och nu – Tidskrift för en folkets kultur*, 1977:2, s. 4–20
- , *Svensk arbetarlitteratur*, red. Lars Furuland och Johan Svedjedal, Skrifter utgivna av Avdelningen för litteratsociologi vid Litteraturvetenskapliga institutionen i Uppsala, Nr. 49 (Uppsala/Stockholm 2006)
- Fäldt, Pär, ”Visar vassa gaddar i rolig Sverigekritik”, i *Nerikes Allehanda* 1985–09–02
- Genette, Gérard, ”Introduction”, i *Paratexts – Thresholds of Interpretation*, Transl. Jane E. Lewin (Cambridge 1997), s. 1–15
- Göransson, Mattias, ”Sture Dahlström”, i *Expressen* 1996–08–02
- Hackman, Boel och Wahlström, Maria, ”Inledning”, i *Jag är den jag är – Från bekännelser till bloggar*, red. Boel Hackman och Maria Wahlström (Lund 2015), s. 7–12
- Hagström, Lars, ”En av Sveriges mest lästa författare – nästan okänd”, i *Borås Tidning* 1991–11–21
- Hemer, Oscar, ”Svart skälroman”, i *Dagens Nyheter* 1981–09–10
- Henmark, Kai, ”Första etappen: Huskvarna”, i *Vi*, 1965:35, s. 39

- Höök, Wiking, ”Recension av Mässingsmannen i Bokbaren”, i *Metallarbetaren*, 1965:45, s. 27
- Hedener, Isle, ”En litterär värsting med jazzigt förflutet”, i *Ystads Allehanda* 1994–08–13
- Jade, Jacob, ”Sture Dahlström”, i *Stora katalogen från Bakhåll* (Lund 1994), s. 34–39
- Johansson, Ingemar, ”Med respektlösheten som vapen mot makten”, i *GT* 1985–12–10
- Keijser, Roland, ”Att blåsa liv i Huskvarna”, i *Uppsala Nya Tidning* 1966–03–07
- Keyet, Mats, *Sture Dahlström – En biografi* (Stockholm 2000)
- ”Inne i Heingeborgen”, i *Sture Dahlströms vulkanarkiv*, red. Mats Keyet (Lund 1997a), s. 109–110
- , ”Mässingsmannen”, i *Sture Dahlströms vulkanarkiv*, red. Mats Keyet (Lund 1997b), s. 9–22
- , *Sture Dahlströms spanska boots* (Eskilstuna 2012)
- Lagerberg, Hans, ”Guldålder och kris? – Funderingar över arbetarlitteraturens 30-tal och 90-tal”, i *Arbetarhistoria – Meddelande från arbetarrörelsens arkiv och bibliotek*, 1991:2–3, s. 13–19
- Lenas, Sverker, ”Vulkanen har tystnat. Sture Dahlström hade en otyglad energi”, i *Dagens Nyheter* 2001–05–08
- Lidbeck, Tomas, ”Sture Dahlström”, i *Kult – Outsiders och särlingar i litteraturen* (Lund 2003), s. 171–178
- Linnér, Stephan, ”Skrattets obotliga försvarare”, i *Kvällsposten* 1988–02–21
- , ”Särlingen predikar friheten”, i *Kvällsposten* 1985–09–24
- , ”Underskatta inte Dahlström”, i *Kvällsposten* 1981–09–02
- Ludvigsson, Bo, ”Jag vill spara min kraft till skrivandet”, i *Svenska Dagbladet* 1997–04–18
- Lundberg, Erik, ”En anarkist ger aldrig upp”, i *Göteborgs-Posten* 1985–09–02
- , ”Upprorstankar, frihetsdrömmar”, i *Göteborgs-Posten* 1981–08–31
- Lundgren, Caj, ”Det svänger om Huskvarna”, i *Svenska Dagbladet* 1965–11–03
- Lång, Carl-Olof, ”Tråkig anarkist”, i *Arbetet* 1985–09–13
- Malmio, Kristina, ”Habitus i skiftande former – Ett begrepp och hur det används i tre svenska litteraturvetenskapliga undersökningar”, i *Tidskrift för litteraturvetenskap*, 2015:2–3, s. 89–110
- Mattsson, Per-Olof, ”En paradoxal gest – Inkludering och exkludering när den arbetarlitterära traditionen konstituerades i Sverige”, i *Hva er arbeiderlitteratur? – Begrepsbruk, kartlegging og forskningstradisjon*, red. Christine Hamm, Ingrid Nes-tås Mathisen och Anemari Neple (Bergen 2017), s. 103–119
- Melander, Sigun, ”En värld av mässing”, i *Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning* 1965–10–13
- Melberg, Arne, ”Inledning”, i *Självskrivet – Om självframställning i litteraturen* (Stockholm 2008), s. 7–24
- Niedmark, Johanna, *Sture Dahlström-teman*, Kandidatuppsats, Litteraturvetenskapliga institutionen, Lunds universitet, Framlagd 2002–10–19

- Nilson, Petra, "Grävskopa mot systemet", i *Expressen* 1985-11-26
- Nilsson, Magnus, *Arbetarlitteratur* (Lund 2006a)
- , "Arbetarlitteratur, identitet, ideologi", i *Tidskrift för litteraturvetenskap*, 2006b:3-4, s. 154-177
- , *Den föreställda mångkulturen – Klass och etnicitet i svensk samtidsprosa* (Hedemora 2010)
- , "Inordning och uppror – Om det ambivalenta förhållandet till traditionen i modern svensk arbetarlitteratur", i *Tidskrift för litteraturvetenskap*, 2012:1, s. 49-62
- Nilsson, Thomas, "Upprorsmakaren och levnadskonstnären är på hugget: Se upp, Sture Dahlström författar igen!", i *Citynytt*, 1992:7, s. 12-13 och 16
- , "Se upp för Sture – Upprorsmakaren och resenären skriver igen", i *Nordvästra Skånes Tidningar* 1991-02-20
- Nordvall, Michael, "En levande kulturförfattare", i *Nya Wermlands-Tidningen* 1989-07-15
- Ohlson, Niklas, "Grånad brandfackla tänder ännu", i *Hallandsposten* 1997-05-05
- Persson, Maj, "Burlleskt grovkornig viril skämthistoria", i *Arbetarbladet* 1986-03-01
- Peurell, Erik, *En författarens väg – Jan Fridegård i det litterära fältet*, Skrifter utgivna av Avdelningen för litteratursociologi vid Litteraturvetenskapliga institutionen i Uppsala, Nr 39 (diss. Uppsala/Hedemora 1998)
- , "Pierre Bourdieu och arbetarlitteraturen: utblickar från ett avhandlingsarbete", i *Arbetshistoria – Meddelande från arbetarrörelsens arkiv och bibliotek*, 1995:1-2, s. 49-51
- Polvall, Tomas, "Bångstyrig monolog", i *Helsingborgs Dagblad* 1985-09-02
- Rosengren, Bernt, "En anarkistisk slugger", i *Aftonbladet* 1986-01-09
- , "Äkta förtvivlan bakom reaktionär attityd", i *Aftonbladet* 1982-01-22
- Rosengren, Mats "Begreppet doxa – en skiss", i *Doxologi – En essä om kunskap*, Andra utg. (Åstorp 2008), s. 72-82
- Rubin, Birgitta, "Jag passar inte in i planverkets normer", i *Dagens Nyheter* 1984-12-14
- Schwanbom, Per, "Uppväxtår i Huskvarna", i *Arbetaren*, 1966:8, s. 5
- Sigurd, Jan, "Stures skägg", i *Svenskläraren*, 2009:1, s. 40-45
- Sture Dahlströmsällskapet, "Biografi", Administrerat av Bakhåll (Sture Dahlströmsällskapet) <http://www.bakhall.com/sture/> (Hämtad 2017-12-04)
- Svedjedal, Johan, "Kritiska tankar – Om litteraturkritiken och det litterära systemet", i *Tidskrift för litteraturvetenskap*, 1998:1, s. 49-61
- Sundgren, Nils Petter, "Stilla dagar på Österlen", i *Månadsjournalen*, 1996:9, s. 24-27
- Torgander, Anders, "Sture Dahlström – en intervju.", i *ETC*, 1984:3, s. 62-65
- Tunander, Britt, "Livets helighet", i *Dagens Nyheter* 1965-11-29
- Töringe, Sanna, "Drömmar måste styras med tåspetsarna – Om Sture Dahlström och motståndets och föreläsens konst", i *Arbetaren*, 1991:25, s. 12-14
- Utterström, Andreas, "En outsider med evig glöd", i *Nerikes Allehanda* 2001-05-13
- Verner-Carlsson, Jan, "En fri nostalgisk fräsare", i *Helsingborgs Dagblad* 1981-09-03

von Seth, Carl Magnus, "Författaren gratuleras", i *Sydsvenska Dagbladet* 1981-08-31
Waern, Carina, "På grönbete i den svenska tråkigheten", i *Dagens Nyheter* 1986-02-20
Wahlén, Ingvar, "Dahlström tangerar 'kverulansromanen'", i *Skånska Dagbladet* 1985-09-12
Zachrisson, Göran, "Jazz igen", i *Sydsvenska Dagbladet* 1965-09-30

Stockholms universitet/Stockholm University
SE-106 91 Stockholm
Telefon/Phone: 08 – 16 20 00
www.su.se

**Stockholms
universitet**